

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

Yıl: 2018

Cilt: 28/2

ISSN: 0085-7432

TÜRKİYAT MECMUASI

TÜRKİYAT MECMUASI JOURNAL of TURKOLOGY
TMJOT

Year: 2018 Volume: 28/2

İSTANBUL

**İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ**

Yıl: 2018

Cilt: 28/2

ISSN: 0085/7432

TÜRKİYAT MECMUASI

Kurucusu:

Ord. Prof. Mehmet Fuat Köprülü

**TÜRKİYAT MECMUASI JOURNAL of TURKOLOGY
TMJOT**

Year: 2018 Vol: 28/2

Türkiyat Mecmuası

Cilt: 28/2, 2018, ISSN: 0085-7432

Türkiyat Mecmuası Journal of Turkology

Vol: 28/2, 2018, ISSN: 0085-7432

Sahibi/Owner

İstanbul Üniversitesi

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

(Müdür Prof. Dr. Fikret TURAN)

Genel Yayın Yönetmeni/Editor-in-Chief

Prof. Dr. Fikret TURAN

Editör Kurulu/Editors

Prof. Dr. Fikret TURAN

Prof. Dr. Abid Nazar MAHDUM

Doç. Dr. İbrahim ÇEŞMELİ

Dr. Öğr. Üyesi Ömer KUL

Yazı İşleri Müdürü/Managing Editor

Dr. Öğr. Üyesi Esra ÖZSÜER

E-Dergi Yöneticisi-Mizanpaj/E-Journal

Director-Layout

Arş. Gör. Dr. Emine TEMEL

Dergi Sekreteryası/Journal Secretariat

Arş. Gör. Dr. Emine TEMEL

Arş. Gör. Harun KORKMAZ

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Fikret TURAN

Dr. Öğr. Üyesi Ayna ASKEROĞLU ARSLAN

Dr. Öğr. Üyesi Ömer KUL

Dr. Öğr. Üyesi Esra ÖZSÜER

Dr. Öğr. Üyesi Gözde SAZAK

Dr. Öğr. Üyesi M. Sait TÜRKHAN

Dr. Öğr. Üyesi Kadriye Figen VARDAR

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Y. YILMAZ

Arş. Gör. Dr. Emine TEMEL

Arş. Gör. Dr. Müslüm YILMAZ

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Mahmut AK

Prof. Dr. Mahir AYDIN

Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN

Prof. Dr. A. Azmi BİLGİN

Prof. Dr. Uwe BLAESING

Prof. Dr. Henrik BOESCHOTEN

Prof. Dr. Éva Á. CSATÓ

Prof. Dr. Ali Şükrü ÇORUK

Prof. Dr. Hayati DEVELİ

Prof. Dr. Musa DUMAN

Prof. Dr. Kemal ERASLAN

Prof. Dr. M. Şükrü HANIOĞLU

Prof. Dr. Lars JOHANSON

Prof. Dr. Kemal YAVUZ

Prof. Dr. Erik J. ZÜRCHER

Dr. Öğr. Üyesi Ayna A. ARSLAN

Dr. Öğr. Üyesi Gözde SAZAK

Dr. Öğr. Üyesi M. Sait TÜRKHAN

Dr. Öğr. Üyesi Kadriye Figen VARDAR

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Y. YILMAZ

Yazı İşleri Kurulu/Managing Board

Prof. Dr. Fikret TURAN

Dr. Öğr. Üyesi Esra ÖZSÜER

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Emin YILDIZLI

Arş. Gör. Dr. Emine TEMEL

Arş. Gör. Harun KORKMAZ

Türkiyat Mecmuası yılda iki kere çıkan uluslararası hakemli akademik dergidir.

Journal of Turkology is an international refereed academic journal, published semi-annually.

Türkiyat Mecmuası; ASOS Index, EBSCO

(Academic Search Complete), MLA

International Bibliography ve ULAKBİM

tarafından taranıp indekslenmektedir.

Journal of Turkology is currently indexed by

ASOS Index, EBSCO (Academic Search

Complete), MLA International Bibliography

and ULAKBİM.

Dergimizdeki tüm yazılar, kaynak gösterilerek alıntılanabilir.

Quotations are allowed by indicating the source.

Yazıların tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

All legal responsibilities of the articles belong to the writers.

Baskı/Printing

Step Ajans Reklamcılık, Matbaacılık, Tanıtım ve Organizasyon Ltd. Şti.

Göztepe Mah. Bosna Cad. No: 11 34200

Bağcılar/İstanbul, Telefon:0 212 446 88 46

E-posta: stepajans@gmail.com

Matbaa Sertifika No: 12266

Yazışma Adresi/Correspondence Address

İstanbul Üniversitesi

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Horhor Cad. Kavalalı Sok. No: 5/4, 34080,

Fatih/İstanbul

Telefon: 0 212 440 00 00 – 27865

E-posta: turkiyatmecmuasi1924@gmail.com

İÇİNDEKİLER

MAKALELER

Niyazi ÇİÇEK, Nurhan KABAKULAK

Harf Devrimi'nin Ardından İstanbul Kitapçılarının Yaşadıkları Zorluklar Nedeniyle Hükümetten Yardım Talepleri

After the Letter Revolution, Requests for Help from the Government Due to the Challenges of Istanbul Bookstores.....1-18

Kemal EROL

Malta Sürgününde Bir Şair: Süleyman Nazif

A Poet of Those Exiled in Malta: Süleyman Nazif.....19-36

Erkan HİRİK

Türkçede Tekrarlı Yapı Sınıfları

Repetitive Structure Classes in Turkish.....37-65

Hüseyin KALEMLİ

Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nde Harp Muhabirliği, Fotoğrafçılığı ve Sinematografçılık

War Reporting, Photography and Cinematography in the Ottoman Empire During the First World War.....67-109

Eyüp KUL

Bosna Eyaleti'nde Askerî ve Sosyal Alanda Yapılan Faaliyetler (1700-1715)

Military and Social Activities in Province of Bosnia (1700-1715).....111-136

Abdülkadir ÖZTÜRK

Karayca Üzerine Sentaktik ve Semantik Bazı Notlar

Syntactic and Semantic Some Notes on Karaim.....137-145

Ahmet Turan TÜRK

Kazan-Tatar Türkçesi ile Yazılmış ve Çok Lehçelilik Özelliği Gösteren Nogmanî Tefsiri: Yasin Suresi Örneği

Written in Kazan-Tatar Turkish and Indications of Multidialectism Features in Exegesis of Nogmani: Sample of Surah Yasin.....147-176

Hasan ULUCUTSOY

Birinci Dünya Savaşı'nda *Donanma* Mecmuasının Cihat İlâmı Özel Sayısı

The Special Issue of *Navy League [Donanma]* Magazine for The Jihad Proclamation in the First World War.....177-204

Uğur UZUNKAYA

A Turkish Alchemical Treatise: 'Aşık Paşa's *Risāle-i Kimyā*

Eski Kimyaya İlişkin Türkçe Bir Risale: ‘Âşık Paşa’nın *Risâle-i Kimyâsı*.....205-230

Muhammed İbrahim YILDIRIM

Abdullâh Hâtîfî’nin Hayatı ve Bir Tarih Kaynağı Olarak Timurnâme’sinin Değeri

Abdullah Hâtîfî’s Life and His Timurnâme’s Value as a Historical Source.....231-254

Hasan YILDIZ

Osmanlı Medrese Eğitim Sisteminde Karar Organı: Meclis-i Mesâlih-i Talebe ve Müfredât Programlarını Hazırlama Sürecindeki Rolü (II. Meşrutiyet Dönemi Örneği)

Decision-Making Organ in Ottoman Madrasah Education System: Meclis-i Mesalihi Talebe and Its Role in Curriculum Drafting Process (An Example Referring to Second Constitutional Period).....255-275

Hüseyin YILDIZ

Eski Uygurca *Arviş* Kelimesinin Etimolojisi Üzerine

On Etymology of The Word *Arviş* in Old Uighur.....277-309

Murat ZENGİN

Melikü’l-Kâmil Seyfeddin Şâbân Dönemi Memlûk Türk Devleti Tarihi (4 Ağustos 1345-21 Eylül 1346)

History of Mamluk Turkish State in the Period of Al-Malik Al-Kâmil Al-Sâyf Al-Din Sha‘bân (4 August 1345-21 September 1346).....311-325

KİTÂBİYÂT

Gamze BEŞENK

Fahameddin Başar, *Fatih Sultan Mehmed Han*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2018, ISBN: 9786052386149, 570 sayfa.....327-331

Muhammed DORUK

Gökçe Yükselen Peler, *Derbendnâme*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2017, ISBN: 97860594084623, 42 sayfa.....333-338

Duyurular

Türkiyat Mecmuası Makale Ödülü ve Türkiyat Mecmuası Hizmet Ödülü.....339

Türkiyat Mecmuası Özel Sayı Duyurusu.....340

Yayım İlkeleri ve Makale Yazım Kuralları.....341-344

TÜRKÇEDE TEKRARLI YAPI SINIFLARI

Erkan HİRİK*

ÖZ

Tüm dünya dilleri kendi iç yapılarının el verdiği olanaklar doğrultusunda ifade kabiliyetlerini geliştirme eğilimi gösterirler. Bunun en temel sebebi sınırlı sayıdaki dil malzemesi ile gelişen ve değişen dünyadaki olguları, kavramları anlatabilme ihtiyacıdır. Bununla birlikte diller sahip olduğu yapıları farklı biçimlerde kullanırlar. Bu anlamda tekrarlı yapılar da dilin ifade kabiliyetine esneklik katan unsurlar olarak görev yapmaktadır.

Tekrarlı yapılar Türkçenin en eski dönemlerinden bugüne değin farklı dil birlikleriyle kullanılarak yazıda ve sözde anlamsal-işlevsel çeşitli etkiler sağlamıştır. Dildeki derin yapının yüzey yapıya yaklaşmasını sağlamak, anlama ve anlatıma güç katmak, anlamı belirginleştirmek, söze ve yazıya ahenk katmak tekrarlı yapıların görevlerinden bazılarıdır. Çalışmalarda genelde leksik olarak ele alınan tekrarlı yapıların fonetik, morfolojik ve sentaktik türleri de bulunmaktadır. Leksik olarak ele alınan tekrarlı yapılar Türkçede ikileme, hendiadyoin, tekrar, yineleme vb. terimlerle ifade edilmektedir. Buna ek olarak bu yapıların kapsamıyla ilgili bir birliğin varlığını da söylemek güçtür.

Bu çalışmada ikileme, hendiadyoin, tekrar, yineleme vb. adlarla anılan kavramı da içerecek şekilde yapısal bağlamda fonetik, morfolojik, leksik ve sentaktik olarak tekrar eden yapılar *tekrarlı yapılar* olarak ele alınmış ve bu kapsamda tipolojik bir sınıflandırma denemesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tekrarlar, tekrarlı yapı, fonetik, morfoloji, leksikoloji, sentaks, tipoloji

REPETITIVE STRUCTURE CLASSES IN TURKISH

ABSTRACT

All world languages tend to develop their ability to express in accordance with the possibilities of their internal structures. The main reason for this is the need to explain the facts and concepts in the developing and changing world with a limited number of language materials. However, languages use their structures in different ways. In this sense, repetitive structures also serve as elements that add flexibility to language expression.

Repetitive structures have been used with different language units from the oldest periods of Turkish to the present and have provided various semantic functional effects. To make the deep structure clear, to make effective meaning, to clarify the meaning, to harmonize the sentence is some of the

* Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, erkanhirik@gmail.com, orcid.org/0000-0001-6978-8981

tasks of repetitive structures. There are also phonetic, morphological and syntactic types of repetitive structures which are generally considered as lexical. Repetitive structures considered as lexical in Turkish and it is called as hendiadyoin, repetition, reduplication etc. In addition, it is difficult to say that there is a union with the scope of these structures.

In this study, the repetitive structures of phonetic, morphological, lexical and syntactic structures in the structural context including the concept referred to as hendiadyoin, repetition, reduplication are considered as repetitive structures. In this study, a typological classification experiment was conducted.

Keywords: Repetitions, repetitive structure, phonetic, morphology, lexicology, syntax, typology

1. Giriş

Dünyada yer alan her dilin ifade kabiliyeti kendi içinde barındırdığı dilbilgisel olanaklara dayanmaktadır. Kimi dillerde fonetik unsurlar ön plana çıkarken kimi dillerde morfolojik, kimi dillerde leksik kimi dillerde ise söz dizimsel unsurlar ön plana çıkmaktadır. Bir başka deyişle her dil kendi iç kaynaklarını yapısının el verdiği ölçüde ve yapısının yatkın olduğu yönde kullanarak ifade kabiliyetini genişletmektedir. Bu genişletmenin temel sebebi ihtiyaca dayanmaktadır. Bu ihtiyacın ortaya çıkma nedeni de “değişimdir.” Bilindiği üzere dünyada var olan her şeyin değişime tabi olması dilleri de etkilemektedir. Bu bağlamda dillerin iç yapılarındaki baskın unsurlar değişen zamana uyum sağlamak zorunda kalmaktadır. Bir bakıma zaman içerisinde diller bu değişime ayak uydurmak için kendi iç yapılarında çeşitli değişikliği yapma ihtiyacı hissetmektedir. Örneğin, fonetik özellikleriyle ön planda olan bir dil çeşitli somut ve soyut kavramları, hareketleri ifade etme ihtiyacı duyduğunda bu fonetik özelliklerinin dışında diğer iç dinamiklerini harekete geçirmek durumunda kalmaktadır. Chomsky (1957) dilde sınırlı sayıda malzemenin (ses, biçim, söz) olduğunu ancak bu sınırlı sayıda malzeme ile sınırsız ifade üretiminin mümkün olduğunu belirtmektedir. Sınırlı sayıda dil malzemesinden sınırsız sayıda cümle ve bu cümlelerin temeli olan düşünce ifade edebilme olanağı ancak dildeki bu malzemelerin farklı biçimlerde kullanımıyla mümkün olabilmektedir.

Diller de kendi iç yapıları doğrultusunda sahip olduğu tüm unsurları kullanarak ifade kabiliyetini genişletme eğilimi taşımaktadırlar. Bu bağlamda Türkçenin de tarihi seyri içerisinde ses olayları, morfolojik olaylar, dilbilgiselleşme, sözlükselleşme, anlam olayları vb. neticesinde ihtiyaç duyduğu ifade biçimlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Türkçe üzerine yapılan her türlü art zamanlı çalışma aslında doğrudan ya da dolaylı olarak Türkçenin tarihi seyri içerisinde sahip olduğu sınırlı sayıda malzemenin sınırsız sayıda nasıl bir ifade yeteneğinin ortaya çıktığını göstermektedir.

Dillerin iç yapılarının, mekanizmalarının ve dilbilgisi yapı taşlarının işleyiş biçimlerinin tespiti, birbirleri ile olan ilişkisi, yana yana geliş düzenleri gibi konular da yine ifade kabiliyetini gösteren doğrudan göstergeler olarak görülebilir. Türkçenin de takip edilebilen yazılı ve sözlü seyri içerisinde dilbilgisini ortaya çıkaran yapı taşlarının birbirleriyle ilişkilerinin tespiti önem teşkil etmektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde çalışmalarda genelde *ikileme*, *ikizleme*, *üçleme*, *dörtleme*,

beşleme, hendiadyoin, tekrar, yineleme gibi terimlerle ifade edilen ve araştırmacılarca farklı ölçütlere göre değerlendirilen bu dilbilgisi olanağının da dil içinde oldukça fazla görev yaptığı ve doğrudan anlama farklı açılardan (güçlendirme, sınırlandırma, ses uyumu katmak) katkı sağladığı görülmektedir.

Türkçenin işleyiş sisteminin anlaşılabilmesi için öncelikle bu sistemi oluşturan yapılar sınıflandırılması, alt türlerinin tespiti gerekmektedir. *İkileme, ikizleme, üçleme, dörtleme, beşleme, hendiadyoin, tekrar, yineleme* gibi terimlerin hangisiyle anılırsa anılsın sözde ve yazıda yan yana gelen ses, ek, kelime, kelime grubu, cümle gibi yapıların hangi şartlarda yan yana geldiği ve bu yan yana gelişlerin anlama ne şekilde katkı sağladığının anlaşılması, dilin birtakım iç meselelerinin anlaşılmasına olanak tanıyacağı gibi Türkçeyi konuşan ve yazan bireylerin zihin yapılarının da anlaşılmasına olanak tanıyacaktır. Bununla birlikte bu terimlerin her birinin kapsamının, sınırlarının ve birbirlerinden bir farkının olup olmadığının tespiti önem teşkil etmektedir.

1.1. Kullanılan Terimler, Tanımları ve Kapsamı

Türkiye Türkçesinde *ikileme* teriminin yaygınlığıyla birlikte bu kavramı karşılamak üzere *ikiz kelime, ikilemeli ad, ikizleme, tekrar, bağlam öbeği, ikileme, koşma, atf-ı tefsiri, hendiadyoin, yineleme* gibi terimlerin kullanıldığı ve yine bu türün farklı varyantları olarak fakat sistem olarak aynı yapıda olan *üçleme, dörtleme, beşleme* gibi ifadelerin tercih edildiği görülmektedir. Araştırmacıların çalışmalarında bu terim farklılıklarının yanı sıra birtakım sınıflandırma farklılıklarının da olduğu görülmektedir.

Türkçede ikilemeler/tekrarlar konusu ilk olarak Foy tarafından 1899 tarihinde ele alınmıştır. Daha sonra Tuna (1949; 1950), Eren (1949), Ağakay (1953; 1954), Tietze (1966), Çağatay (1978), Hatiboğlu (1981), Demircan (1988; 1996), Üstünova (1996; 1998), Şen (2002), Sev (2004), Akyalçın (2007), Yastı (2007), Ağca (2015), (Temel 2016) gibi araştırmacılar bu konuyu farklı yönleriyle ele almışlardır.

O. N. Tuna iki ayrı çalışmasında *tekrar* konusunu ele almış ve Türkçedeki tekrar eden ses ve biçimleri bu başlık altında incelemiştir. Tuna (1949) ilk çalışmasında isim cinsinden kelimelerin tekrar bağlamında konumlarını ele almış ve *isim, sıfat ve zarflarda* tekrarlara değinmiştir. 1950 tarihli çalışmasında ise *fiilden yapılma tekrar* başlığında çeşitli yapıları incelemiştir. Tuna bu çalışmasında ekleri, kelimeleri ve bunların dizilişlerini bir araya getirerek bütüncül ve detaylı bir sınıflandırma gerçekleştirmiştir. Tuna, bu dizilişlerin anlama katkısını ele almış ve bu anlamı sağlayan dizilişleri birer madde olarak değerlendirmiştir.

Çağatay, ikilemeleri hendiadyoin terimi ile ifade etmiş ve aynı manada yahut yakın manadaki iki kelimenin bir tek kelime gibi bir anlam ifade etmesine hendiadyoin belirterek, hendiadyoinlerin genelde iki eş anlamlı kelimedenden teşkil olduğunu söylemektedir (Çağatay 1978: 29-30). Bu ifadelerden Çağatay'ın hendiadyoinlerin anlam olarak kalıplaşmayı gerçekleştirmesi gerektirdiğini düşündüğü anlaşılmaktadır.

Dillerin anlatış yollarını çoğaltmak için başvurduğu yollardan birinin kelimeleri ya da kelimelerin bir ögesini tekrarlayarak yeni yapılar meydana getirmek olduğunu belirten Ağakay, bu yönteme genel olarak *ikileme* (redoublement) denildiğini belirtmektedir. İkileme teriminden farklı olarak *ikizleme* teriminin *güzel*

güzel, baka baka, dara dar, yarı yarıya gibi tam kelime tekrarlarını kapsadığını ifade etmektedir. Ağakay, anlamca az çok yeni bir değer kazanmasının önemine dikkat çekerek aynı kelimelerden oluşsa bile sözdizimi bakımından ayrı görevlerdeki kelimelere (Lâf lâfi açar, daldan dala konar vb.) ikizleme denemeyeceğini söylemektedir (Ağakay 1953: 189). Bu ifadelerden Ağakay'ın tekrarlar ile ikizlemeleri farklı sınıflar olarak ele aldığı anlaşılmaktadır. Araştırmacıya göre bu ifadeler sözdizimsel bir etkiyle anlama katkı sağlamaktadır. Bir diğer çalışmada Ağakay (1954), sınıflandırdığı bu ikizlemelerin cümleye kattığı anlamları incelemiştir. Bunu yaparken de kelimelerin köklerini ve sözdizimindeki görevlerini (cümle, zarf, sıfat) ele alarak bir inceleme gerçekleştirmiştir.

Hatiboğlu (1981) ise ikilemelerin anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla aynı kelimenin tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki kelimenin yan yana kullanılmasının ikileme olduğunu belirterek (Hatiboğlu 1981: 10) bu ikilemeleri sözcük yapısı, sözcük türü, görev ve anlam bakımından sınıflandırmıştır. Hatiboğlu'nun konuyu ele alış biçiminden ve verdiği örneklerden hareketle ikilemeyi oluşturan kelimelerin temel alındığı diğer yapıların tekrarından bahsedilmediği görülmektedir.

Sertkaya, *hendiadyoin* terimini kullanarak bu terimin Avrupa dillerinde *iki ayrı kelimenin bir kelime gibi tek mânâ ifade ettiği* durumları kapsadığını belirtmektedir. Bu dillerde sadece *antonim* adı verilen ve birbirini tamamlayan kelimelerin “hendiadyoin” olarak kabul edildiğini belirtmektedir. Sertkaya'nın vurguladığı önemli noktalardan bir diğeri ise ikili söyleyişlerin Türk dillerinde çok çeşitli ve zengin olduğu konusudur. Sertkaya, *ikileme* adlandırmasıyla *Öğ kang* (ana baba) ‘ebeveyn’ antonimi ve Türkçede *ikizleme* olarak adlandırılacak *ög ana* (ana ana) ‘ana’ sinoniminin bugüne kadar hendiadyoin olarak kabul edildiğini söylemektedir. Sertkaya bu tür yapıları,

- a. Her iki unsuru da Türkçe olan söyleyişler
- b. İlk unsuru Türkçe ikinci unsuru yabancı olan söyleyişler
- c. İlk unsuru yabancı ikinci unsuru Türkçe olan Hendiadyoinler
- d. Her iki unsuru da yabancı olan Hendiadyoinler
- e. İlk unsuru ikinci unsurun Artibut'u olan Hendiadyoinler
- f. İç içe geçmeli Hendiadyoinler

başlıkları altında sınıflandırmıştır. (Sertkaya 1982-1983: 265-266). Buradan Sertkaya'nın yapısal bir sınıflandırma yaptığı, her tekrar eden yapının hendiadyoin olarak kabul edilemeyeceğini ifade ettiği dikkat çekmektedir. Sertkaya'nın ifadesi temelde *eşmerkezli birleşikler*¹ ile de ilgilidir. Eşmerkezli bir birleşimi oluşturan sözlüksel unsurlar genel anlama eşit derecede katkı sağlar ve unsurlardan biri bir diğerrinin niteleyicisi, tanımlayıcısı veya sınırlandırıcısı değildir (Sarı 2018). Eşmerkezli birleşikler bilindiği üzere tek bir kavram/nesne karşılamak için bir araya gelen ifadeleri karşılamaktadır. Sertkaya'nın bahsettiği ayırım da bu noktadadır.

İmer vd. ise hazırladıkları çalışmada ikilemelerin bir biçimbilim ögesi olduğunu belirterek bir tabanın belirli bir parçasını ya da tamamını yineleyerek, bu

¹ bk. (Sarı 2018).

tabandan başka ek ve sözcükler türetme süreci olarak *ikileme* terimini tanımlamaktadırlar. Çalışmada Türkçe sıfatların ilk hecelerinin sözcük başına eklemek üzere yineleyerek sıfatın anlamının pekiştirilmesi (sapsarı, kıpkızıl, bembeyaz) ile sıfatların, belirteçlerin olduğu gibi ya da sözcüklerin ilk seslerinin değiştirilerek yinelenmesi (büyük büyük evler, hızlı hızlı yürümek, yavaş yavaş, para para) bu kavrama örnek olarak verilmektedir. Çalışmada ikilemelere *yineleme* de denildiği ifade edilmektedir (İmer vd 2011: 154).

Bauer, ikilemeyi kökün veya bir parçasının tekrar edilmesiyle ortaya çıkan morfolojik bir süreç olarak ele almaktadır (2004: 90).

Trask ise ikilemenin morfolojik bir kavram olduğunu belirterek “Bazı morfolojik malzemelerin, sözlüksel veya dilbilgisel amaçlarla tek bir formda tekrarlandığı morfolojik kavram” şeklinde tanımlamaktadır (1996: 231).

Göksel ve Kerslake, ikilemeleri (reduplication) bir kelimenin ya da bir kelimenin parçasının tekrarlanması olarak ele almakta ve üç türü olduğunu ifade etmektedir:

Vurgulu İkileme (Emphatic reduplication): kıpkırmızı

M’li ikileme (m-reduplication): çirkin mirkin

İkizleşme (doubling): yavaş yavaş (Göksel ve Kerslake 2006: 90).

İkilemelerin sürekliliği anlatmak, anlamı pekiştirip zenginleştirmek, söyleyişe ahenk katmak, ses ve söz benzerliği sağlayarak tabii sese daha çok yaklaşmak, iki kelimeyle bir kavramı adlandırmak ve ortaklaşa yeni bir anlam elde etmek amacı olan yapılar olduğunu belirten Sev, ikilemeleri *sözcük türü, yapı ve kuruluşu, anlam bakımından* olmak üzere üç sınıfta incelemiştir (Sev 2004: 497).

Harezmi Türkçesindeki ikilemeleri değerlendiren Toprak, tespit ettiği ikilemeleri fonetik, aliterasyon, şekil, fiil, anlam ve kullanılan dil bağlamında sınıflandırmıştır. Şekil ve fiil bağlamında incelediği başlıklarda kullanılan eklere göre alt sınıfları belirten Toprak, bu eklerin eklendiği kelimelerin kendisine odaklanmış (Toprak 2005).

Üstünova, çalışmasında *sözcük çiftlerini* ele almış, bu kapsamda *ikileme, üçleme ve dörtlemeleri* incelemiştir. Bu nedenle Üstünova, *tekrar* terimini tercih etmiş ve onu kapsayıcı bir kavram olarak kullanmıştır (Üstünova 1996). Bununla birlikte Üstünova, ahenk sağlamak, anlam pekiştirmek, anlam güçlendirmek ve kavram zenginleştirmek amacıyla tekrarların görev yaptığını belirtmiştir. Bu çalışmasının başlığında yer alan *ikilemeler* ifadesi Üstünova’nın ikilemeleri tekrarın bir alt türü olarak kabul ettiğinin bir diğer göstergesi kabul edilebilir. Üstünova’nın bu bakış açısı tekrarların ikilemeleri, üçlemeleri, dörtlemeleri vb. kapsayan bir mahiyette olduğunu göstermektedir.

İkilemeleri yapısal olarak ele alan Ağca, bu yapıların sözdizimsel ve anlambilimsel bağlara sahip olduğunu, ancak bu yapıları meydana getiren kelimelerin durumu ve bunların hangi usuller çerçevesinde meydana geldiklerinin tespitinin dil içi yapıların ve diğer diller ile karşılaştırılması bağlamında önem taşıdığını söylemektedir (Ağca 2015: 17). Bunlarla birlikte ikileme konusunda yapılan çalışmalarda yapılan sınıflandırmaların genelde benzer olduğunu ancak bu sınıflandırmalarda yer almayan ikilemelerin de olduğunu belirtmektedir. Bu anlamda Ağca, *iştikaklı ikileme* dediği türün yapısal olarak diğerler çalışmalarda

bahsedilenlerden farklı olduğunu ifade etmektedir (Ağca 2015: 18). Ağca, iştikaklı ikilemeler olarak şu türlerden bahsetmektedir:

İştikaklı ikilemeler: isim+isim, fiil+fiil

Ortak köke sahip sıralı söz dizgeleri: isim+fiil, fiil+isim (Ağca 2015). Ağca'nın bu çalışması tekrarların ve ikilemelerin temelde aynı sınıf altında ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Çürük, çalışmasında ikilemelerin kapsamını değerlendirmiş ve hangi türden yapıların ikileme olup olmadığı hususunda görüşlerini aktarmıştır. Çürük, aktardığı birkaç İngilizce ikileme tanımından hareketle söz ya da ses tekrarının olduğu yapıların ikileme olarak kabul edildiğini, hatta ses tekrarı olan ikilemelerin kısmi (partial reduplication), sözcük tekrarı şeklinde olanların ise tam (full reduplication) ikilemeler olarak kabul edildiğini ifade etmektedir. Araştırmacı İngilizce tanımlardan hareketle yalnızca ses ya da söz tekrarı olan yapıların Türkçede ikileme olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bununla birlikte araştırmacı özellikle zıt ve eş anlamlı kelimelerle kurulmuş ikilemelerde, ikileme yani iki hâle getirme, yineleme olmadığını, sadece anlamı kuvvetlendirme veya çeşitlendirme olduğunu ifade ederek bu tür yapıların Farsça etkisiyle Türkçede yaygınlaştığını ve bu tür yapıların ikileme olmadığını belirtmektedir (Çürük 2016: 428).

Ş. Tekin, çalışmasında Türkçede kelime tekrarlarının, aynı kökten kelimelerin yan yana şekilde yer almasının ve pekiştirmelerin çok eskiden beri hiçbir sanat endişe taşımadan kullanıldığını ifade ederek Türkçenin doğal yapısı içerisinde çeşitli tekrarların kullanılageldiğini belirtmektedir (Ş. Tekin 1965: 59). Ş. Tekin'in ifadesinden tekrarların en eski dönemlerden itibaren Türkçede dilin doğal bir üyesi olarak ve mekanizmasının bir parçası olarak işlev gördüğü anlaşılmaktadır.

İkilemelerin (hendiadyoin) Türkçenin her döneminde her lehçesinde belirgin bir biçimde görüldüğü, gerek yapı, gerek sözdizimi, gerekse anlambilim açısından en önemli niteliklerinden biri olduğu söylenebilir (Aksan 2006: 60). Aksan, Türkçenin en eski dönemlerine gidildikçe ikilemelerin baştan beri yaygın bir şekilde kullanıldığını görülebileceğini söylemektedir.

Türk dilinin hem tarihsel hem de modern alanlarında, diğer dillerde olmadığı kadar ikilemelere rastlanılır. Ağca'ya göre bu durumun birçok sebebi vardır. Bunlardan biri, Türk sözlü kültür geleneğinde atasözlerinin ve alliterasyonlu ifadelerin kısa fakat etkili söz söylemede büyük yer kaplamasıdır. Bu yolla, aynı / benzer seslerle başlayan ya da biten kelimelerin sıralanmasıyla çeşitli yapılara ait ikilemelerin doğduğu söylenebilir. Bir başka sebep ise Türk yazı dilinin erken tarihli metinlerinde eş anlamlı, yakın anlamlı ve zıt anlamlı kelimeleri de birbirine bağlayacak bağlama işaretleyicilerinin bulunmayışıdır. Türk yazı dillerinde kelimeler ya da kelime öbekleri genellikle bağlanmadan sıralandıkları için ikilemelerin ortaya çıkması kolaylaşmıştır (Ağca 2015: 17).

Divanü Lugati't-Türk'te Kaşgarlı Mahmud, ikilemeler için şunlar söylemektedir:

“Bilinmelidir ki Oğuzların dili incedir, Türklerin birisi asıl ve kök öbürüsü takıntı olmak üzere çift olarak kullandıkları her bir ismin ve fiilin Oğuzlar takıntı olanını kullanırlar. Halbuki öbür Türkler, bunu tek olarak söylemezler. Söz gelimi, Türkler bir şeyi kattıkları zaman kattı kardı, derler. Burada kök olan kattı'dır. Kardı kelimesi takıntıdır. Oğuzlar bir şeyi bir şeyle

karıştırdıkları zaman kardı deyip asıl olanı bırakırlar. Yine böyle Türkler edhgü yawlak derler, iyi kötü demektir. Edhgü = iyi, yawlak = yawuz, kötü, anlamındadır. Bu ikisini birlikte kullanırlar. Tek olarak birisini kullanmazlar. Oğuzlar ise bunları tek, yalnız olarak tanırlar.” (DLT C.I s. 432).

Tüm bu araştırmalardan görüleceği üzere ikizleme, ikileme, hendiadyoin, tekrar, yineleme vb. adlarla anılan konunun araştırmacılarca farklı kapsamda ele alındığı ve kendi belirledikleri ölçütlere göre sınıflandırmalara dâhil edildiği görülmektedir. Bu çalışmada ikilemeler dahil olmak üzere *tekrar eden yapıya sahip her alt ve üst biçim* “tekrarlı yapı” terimi altında ele alınmış ve bir sınıflandırma önerisi sunulmuştur.

2. Tekrarlı Yapı Nedir?

Düşüncenin dildeki yansıması olan cümleleri daha etkili duruma getiren ve dilin ifade gücünü yükselterek anlam sınırlarını çizme imkânı bulunan *tekrarlı yapılar* Türkçenin en eski dönemlerinden bugüne kadar farklı şekillerde kullanılmıştır. Yazılı ve sözlü dilde çeşitli işlevleri bulunan tekrarlı yapılar dildeki derin yapıyı daha belirgin duruma getirmek, anlama ve anlatıma güç katmak, manzum metinlerde metne ahenk katmak gibi işlevleri bulunan ve araştırmalarda genelde leksik boyutta ele alınan bir kavram olarak görülmektedir. Yukarıda bahsedilen çalışmaların tamamında tekrarlanan yapılar birer leksik unsur olarak ele alınmış ve kapsamları ile sınıflandırmaları ona göre verilmiştir. Oysa Türkçenin en eski dönemlerinden bugüne kadar tekrar eden unsurlar leksik boyutunun yanında fonetik, morfolojik ve sentaktik türler de içermektedir.

(1) “Köy yolunda bata çıka ilerliyoruz.”,

(2) “Bakıp bakıp gülüyordu.”

Yukarıdaki cümlelerde yer alan “bat-a / çık-a” ve “bak-ıp / bak-ıp” ifadeleri yapı ve tür tekrarları içermektedir ve aşağıdaki gibi gösterilebilir.

(a) bat-a + çık-a → fiil¹-zarf-fiil eki¹ + fiil²-zarf-fiil eki¹ → [x¹-A¹]+[x²-A¹]

(b) bak-ıp + bak-ıp → fiil¹-zarf-fiil eki¹ + fiil¹-zarf-fiil eki¹ → [x¹-A¹]+[x¹-A¹]

Yukarıdaki biçimde formüle edilebilecek olan dil birliği, tür olarak ilk unsurunda yer alan *fiil+zarf-fiil eki* yapısını ikinci unsurunda da tekrarlamaktadır. Yapıda yer alan kelimelerin kökleri yapısal olarak fiil türünde tekrarlamakla birlikte aldığı ekler de aynı tür ve ses yapısından zarf-fiil eki -A ve -(i)p şekliyle tekrarlanmaktadır. Bununla birlikte (1) numaralı cümlede *bat-* ve *çık-* olmak üzere iki ayrı fiil, (2) numaralı örnekte de *bat-* olmak üzere aynı fiilin tekrarı yer almaktadır. Bu nedenle (1) numaralı cümlelerde yer alan fiiller iki ayrı tür olduğu için x¹ ve x² ile temsil edilmektedir. (2) numaralı cümlede yer alan fiiller ise aynı olduğundan tekrarın her iki tarafında da x¹ ile gösterilmiştir. Tüm bunlardan sonra bu örneklerde bir *morfolojik tekrarlı yapının* ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Tüm bunlardan sonra farklı şekillerde yan yana dizilerek anlam ya da biçim olarak işlev sağlayan, dilin derin yapısında işleyiş mekanizmasını gösteren fonetik, morfolojik, leksik ve sentaktik türü olan her türlü yinelemeye *tekrarlı yapı* denebilir. Yukarıda tekrarlı yapıların morfolojik kaynaklı olanına örnek gösterilmiştir. Türkçede morfolojik bu örnekler gibi fonetik (vah! vah!), leksik (taze taze elmalar, iri iri balıklar, Ev ev gezdim vb.) ve sentaktik tekrarlı (geldim geldim!, yapar yapar. vb.) yapılar da bulunmaktadır.

Fonetik yapıda olanlar ses tekrarları ve ünlem tekrarları bağlamında anlama katkı sağlamakla birlikte birtakım anlam ayırt edici özellikler de barındırmaktadır. Morfolojik yapıda olanlar çok farklı türlere sahip olmakla birlikte temelde *yapım ekli* ve *çekim ekli* olmak üzere iki alt türe sahiptir. Leksik tekrarlı yapılar ise fiil temelli ve isim temelli olacak şekilde iki alt türe sahiptir. Sentaktik tekrarlı yapılar da cümle tipli² ve kelime grubu tipli olmak üzere alt sınıflara ayrılabilir. Bahsi geçen *fonetik, morfolojik, leksik* ve *sentaktik tekrarlı yapıların* her birinin ayrı ayrı alt tipleri mevcuttur. Türkçede ikileme, ikizleme, üçleme, yineleme, tekrar vb. terimlerle anılan yapılar ister yeni bir anlam ifade edecek şekilde kalıplaşsın ister geçici anlam ilişkileriyle görev yapsın *tekrarlı yapılar* başlığının altında bir tür olarak ele alınabilir. Keza Üstünova da tekrarların farklı birimlerin bazen kalıplaşıp kaynaşması, bazen geçici kalıplaşması bazen de bütün içinde bağımsızca hareket etmesiyle oluştuğunu söylemektedir (Üstünova 1998: 466). İkileme, ikizleme, üçleme, yineleme, tekrar vb. adlarla anılan bu yapılar eğer kelime temelli ele alınarak incelenecekse *leksik tekrarlı yapı*, aldığı ek temel olarak incelenecekse *morfolojik tekrarlı yapı* olarak incelenebilir. Dolayısıyla her türlü yapının (ek, kelime, cümle, kelime grubu) ses ve biçim olarak tekrarını içeren *tekrarlı yapılar* bir üst çatı olarak düşünülebilir. Bu çatı *ses, kelime, ek, kelime grubu* ve *cümle* formundaki tüm tekrarlı içerisine almaktadır. Yalnızca birden fazla kelimenin bir araya gelerek tek bir kavramı ifade ettiği durumlara ikileme denebileceğini belirten çalışmaların bahsettiği kalıplaşmış ifadeler de kalıplaşmamış ifadeler de *tekrarlı yapılar* çatısı altında incelemeye tabi tutulabilir. Keza ifadelerin kalıplaşması art zamanlılık ile ilgili olduğu gibi anlam ile bağlantılıdır. Üstelik eş zamanlı olarak bakıldığında bazı tekrarlı yapıların kalıplaşabileceği ya da kalıplaşma yolunda olduğu görülebilir. Bu durumda kalıplaşmanın tek başına bir ölçüt olmaması gerektiği düşünülebilir. Bununla ilgili olarak Hirik, tekrar ifadesinin kalıplaşarak tek bir hareketi ya da varlığı ifade eden ikileme, ikizleme, üçleme, hendiadyoin vd. ifadeleri ve kalıplaşmadığı hâlde anlama katkı sağlayan fonetik, morfolojik, leksik, sentaktik ve semantik yapıları kapsadığını ifade etmektedir (Hirik 2018). Keza Üstünova da ikilemelerin dışındaki tekrarların yapılış bakımından ikilemelerle benzerlik gösterdiğini söyleyerek, tekrarların kimi zaman kalıplaştığını, bazen geçici kalıplaştığını kimi zaman da bütün içinde bağımsızca hareket ettiğini belirtmektedir (Üstünova 1998: 466).

Tüm bunlardan sonra *tekrarlı yapıların türleri* olarak şu şekilde bir sınıflandırma yapmak mümkündür:

I) Fonetik Tekrarlı Yapılar

1. Yansımali Fonetik Tekrarlı Yapılar
2. Seslenmeli Fonetik Tekrarlar
3. Ünlemlili Fonetik Tekrarlar

II) Morfolojik Tekrarlı Yapılar

1. Yapım Ekli Morfolojik Tekrarlı Yapılar
2. Çekim Ekli Morfolojik Tekrarlı Yapılar

² Tip ifadesi ile formüle edilmiş her türden yapı kastedilmektedir.

III) Leksik Tekrarlı Yapılar

1. İsimli Leksik Tekrarlı Yapılar
2. Fiilli Leksik Tekrarlı Yapılar

IV) Sentaktik Tekrarlı Yapılar

1. Cümleli Tekrarlı Yapılar
2. Kelime Grubu ve Öge Tekrarlı Yapılar
 - 2.1. Öge Tekrarlı Yapılar
 - 2.1.1. Aynı Görevli Öge Tekrarları
 - 2.1.2. Aynı Kelimeli Öge Tekrarları
 - 2.2. Kelime Grubu Tekrarlı Yapılar
 - 2.2.1. Aynı Görevli Kelime Grubu Tekrarlı Yapılar
 - 2.2.2. Kelime Grubunda Unsur Tekrarı

Türkçenin iç yapısını oluşturan her unsurun bir diğeriyle hangi usuller çerçevesinde bir araya geldiği, bir araya geldikten sonra hangi işlevleri gördüğü, anlama nasıl bir etki yaptığı ancak tekrarlı yapıların incelenmesi sonucunda mümkün olabilecektir. Dilin yüzey ve derin yapısı onun iç yapısında yer alan unsurlarla doğrudan bağlantılıdır. Dolayısıyla dilin işleyişini ilgilendiren her yapının analizi, dilin derin yapısını hatta o dili konuşan/yazan bireylerin zihin dünyasını belirgin kılmaya vazifesi görecektir. Aşağıda türleri verilen her bir tekrarlı yapı ve alt türleri ayrı ayrı ele alınarak hangi tiplerde bir araya geldiğinin tespiti art zamanlı ve eş zamanlı olarak detaylı araştırma sonucunda anlaşılabilir. Böylece Türkçenin tekrarlı yapılarını tipolojisi ortaya konabilir.

2.1. Fonetik Tekrarlı Yapılar

Sesler dilin temel yapı taşlarını meydana getirmektedir. Dolayısıyla bu yapı taşlarının dilini iç mekanizmasındaki rolü oldukça önem taşımaktadır. Coşkun, sesin anlamlı sesler topluluğunun en küçük birimi olduğunu belirterek bu topluluğu oluşturan seslerin görevlerinin birbirinden farklı olduğunu söylemektedir. Coşkun, seslerin aynı zamanda anlamlı birimler olduğunu ifade ederek kelimelerin oluşumunda, rastgele bir araya gelmemelerinin ve kendilerine özgü nitelik ve niceliklerinin olmasının onların birer anlamlı birim olduğunu gösteren deliller olduğunu belirtmektedir. Fonetik-semantic ilişkili araştırmalar da bunu ortaya koymaktadır (Coşkun 2015: 25). Fonetik tekrarlar özellikle divan şairlerinin anlama doğrudan ya da dolaylı katkı sağlamak üzere başvurduğu yöntemlerden biridir. Özellikle mesnevilerde yer alan ikilemelerin birçoğu yer aldıkları beyitlerde sadece anlama katkı yapmakla kalmamış, barındırdıkları tonlu ve tonsuz seslerle beyitlerde yer alan diğer kelimelerle oluşturdukları aliterasyon ve asonanslarla ahenk katmışlardır (Yılmaz 2014: 438). Anlamla doğrudan bağı olan sesler Türkçede en az iki unsurdan meydana gelen tekrarlı yapıların bünyesinde de yer alarak çeşitli anlam ilişkileri katmıştır. Tuna, çalışmasının isim ve sıfatlarda tekrarlar başlığında kelime bağlamında ünlü ile başlayan sözlerin başına doğrudan doğruya ünsüz ile başlayanların ünsüzü kaldırıldıktan sonra m- (erik m-erik; kapı m-apı vb.) getirilerek yapılan tekrarları ele almıştır (Tuna 1949: 433). Tuna burada fonetik bir olaya değinse de temel ölçütü bu unsurların isim ya da sıfat olmasıdır. Benzer şekilde Ağakay (1954: 268) da isim, sıfat, fiil dışında bir de yansımalarından oluşan ikilemelerden bahsetmiştir. Bunlara örnek olarak *cırcır*, *çıtçıt*, *zıpzıp* gibi isimleşmiş

kelimeleri sunmuştur. Bozok ise çalışmasında ikilemeyi oluşturan kelimeler arasındaki ünlü kurallarının yansıma kelimelerdeki işleyişini göstermiştir (Bozok 2012: 66). Emre *güm güm, kıs kıs, şap şap* vb. yansıma sözcükleri yinelenmiş ögeler, pat küt (vur-), paldır küldür (yuvarlan-) gibi örnekleri de yansımaların ikizlenmeleri olarak ele almıştır (Emre 1945: 543). Sev çalışmasında kelime türü bakımından ikilemeleri sınıflandırmış ve burada yansımalarla kurulan ikilemeleri leksik bağlamda ele almıştır. Bununla birlikte ünlemlerden kurulan ikilemeler de incelenmiştir (Sev 2004).

Tüm bunlardan sonra fonetik bağlamda tekrarlı yapıların başta yansımalar, seslenmeler ve ünlemlerden oluştuğunu söylemek mümkündür.

- *Kapı güm güm çalındı.*

cümlesinde yer alan *güm güm* ifadesini oluşturan unsurlar (güm) tek başlarına doğrudan cümlede içerdiği anlama sahip değilken ancak yanına tekrarı geldiğinde bir anlam sahası kazanmaktadır. Dolayısıyla fonetik bir tekrarlı yapı olan *güm güm* şu biçimde formüle edilebilir:

güm güm → [y¹]+[y¹]

Yukarıdaki örnekte verilen ses yansımaları ifadelerin tekrarlarında fonetik hususiyet ön plandadır. Bu yansıma sestense oluşan tekrarlı yapılar gibi ünlem ve seslenme bildiren ifadelerin de tekrar edildiği ve bunların fonetik olarak tekrar ettikleri görülmektedir. Her fonetik tekrar da kendine has çeşitli anlam ve işleve sahiptir.

2.1.1. Yansımaları Fonetik Tekrarlı Yapılar

Evrende yer alan her nesne, birtakım etkenler neticesinde sesler çıkarabilmektedir. Bu nesnelerin çıkardığı sesler insan zihninde kendine has bir hüviyet kazanarak sözlü ya da yazılı olarak ifade edilebilir hâle gelmektedir. Bunun neticesinde de yansıma ses temelli kelimeler oluşmaktadır. Bir diğer ifadeyle yansıma kelimeler istemsiz olarak insanların ve doğadaki insan dışı canlı-cansız varlıkların çıkardıkları ses ile gürültülerin insanlarca taklit edilmesidir. Onomatopoeia terimiyle de anılan yansıma kelimeler Karaağaç tarafından “Göstereni ile gösterileni aynı olan gösterge veya taşıdığı sesleri, anlamın kendisi olan söz, yansıma sözdür.” şeklinde ifade edilmektedir (Karaağaç 2012: 750). Yansımalar seslerin toplumsal bir uzlaşma sonucu birer leksik birim hâline geldiğini de söylemek mümkündür. Saussure, dilde *nedensizlik* ilkesine bağlı olarak birçok birimin ortaya çıktığını “Göstereni gösterilenle birleştiren bağ nedensizdir. Göstergesi, bir gösterenin bir gösterilenle birleşmesinden doğan bütün olarak gördüğümüzden daha yalın olarak şöyle de diyebiliriz: Dil göstergesi nedensizdir.” sözleriyle ifade etmektedir (Saussure 1998: 109-110). Ancak yansımaların doğadaki sesleri taklit ettiği düşünüldüğünde bunların nedenli yapılar olduğu görülmektedir. Üstelik yansımaların yapılarının genelde tekrarlar ile oluşması ve bunların da dil sistemi içerisinde bir etkiye sahip olması bu tür yapıların dil içinde *hangi nedene* bağlı olduğunu da gösterir.

Zülfikar, yansımaları yapı bakımından ele almış *birincil* ve *ikincil* biçimler olarak sınıflandırdıktan sonra bu biçimlerin her birinin ikilemeli dolayısıyla tekrarlı

biçimlerini ele almıştır (Zülfikar 1995).

Türkçede kullanılan yansıma ses kökenli ifadelerin genelde tekrarlı olarak kullanıldığı dikkat çekmektedir. Aşağıda gösterilen örnekler Türkçedeki tüm tipleri yansıtmamakla birlikte yansıma sestən oluşan bazı ikilemelerin yapısı ve biçimleri fonetik tekrarlı yapılar bağlamında şu şekilde gösterilebilir:

- (1) *cırcır, civciv, dırdır, gırgır, havhav, patpat* (motosiklet), *pohpoh(la-), bar bar* (bağır-) → $[y^1]+[y^1]$
- (2) *cızbız, çarçur, şipşak* → $[y^1]+[y^2]$
- (3) *çat pat, mırın kırın* (et-), *paldır küldür, zırt pırt* → $[y^1]+[y^2]$
- (4) *gıcır gıcır, gümbür gümbür, hışır hışır, mışıl mışıl, şırl şırl, vıcık vıcık* → $[y^1]+[y^1]$

Yukarıda gösterilen tiplerden (1) ile (4) bir grup, (2) ile (3) ise ayrı bir grubu oluşturmaktadır. Temelde yapı olarak birbirlerine benzeyen aynı grubun tipleri bazı küçük farklarla birbirlerinden ayrılmaktadır. (1) ile (4) hece sayısı ve bazı kelimelerin sözlükselleşmesi bakımından birbirinden ayrılmaktadır. (2) ve (3) ise yapı olarak aynı, yazım olarak farklıdır. Bununla birlikte (2) numaradaki örneklerin sözlükselleşme ile tek başlarına anlamları bulunmaktadır.

Bu dört maddede her ne kadar bahsi geçen farklılıklar bulunsada temelde yansımali fonetik tekrarlı yapıların $[y^1]+[y^1]$ ve $[y^1]+[y^2]$ şeklinde tiplere sahip olduğu görülebilmektedir. Elbette Türkçede yansıma seslerden oluşan tekrarlı yapılar bu iki temel türden farklı yapılarda oluşturulabilmektedir. Bu yapıların tespiti için büyük bir derlem araştırmasının başlı başına yapılması gerekmektedir. Keza kimi örnekler $[y^1]+[y^1]+[y^1]+...[y^1]$ şeklinde uzatılabilir, dil bu duruma imkân tanımaktadır. “Çocuklar *vir vir vir vir* konuşuyorlardı.” gibi cümle, ölçünlü Türkçe için bu durumu örnekleyebilmektedir. Bununla beraber bu tür uzatımların dışında “bam güm pat küt çat”³ “cat cut tik tak tok”⁴ $[y^1]+[y^2]+[y^3]+[y^4]+[y^5]$ gibi yapıların da kullanılabildiğini görmek mümkündür. Tekrar eden bölümleri sayıca artan fonetik tekrarlı yapıların anlam alanını güçlendirdiği görülmektedir.

Yansımali fonetik tekrarlı yapıları oluşturan unsurlar tek başlarına kullanıldıklarında farklı bir anlam, tekrarlı biçimde kullanıldıklarında farklı bir anlam ortaya çıkmaktadır. Bağlamdan bağımsız olarak düşünüldüğünde dahi “güm” ile “güm güm” $[y^1]+[y^1]$ arasında anlam güçlülüğü bakımından fark bulunmaktadır. Bununla birlikte bazı yansıma kökenli ifadelerin de tekrarlı yapılar formunda kullanılmasının söz dizimsel bir zorunluluk olduğu görülmektedir. Örneğin, yukarıdaki örneklerden *mışıl mışıl* ifadesini bölmek ve tek başına *mışıl* olarak sözdiziminde yer vermek mümkün değildir.

Türkçede farklı türden yansımali fonetik tekrarlı yapıların tespiti ve bunların işlevlerinin belirlenmesi yansıma sesler ve tekrarları bağlamında dilin iç işleyişinin nasıl olduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Yukarıda örnekleri verilen fonetik tekrarlı yapılar cümle içerisinde farklı söz dizimsel görevlerde (sıfat,

³ <http://clarissaisyourmirror.tumblr.com/> (Erişim Tarihi 04.08.2018)

⁴ <https://forum.donanimhaber.com/evden-gelen-cat-cut-tik-tak-tok-sesler--61896664> (Erişim Tarihi 07.08.2018)

isim, yardımcı fiil ile birleşerek fiil) kullanılabilir.

2.1.2. Seslenmeli Fonetik Tekrarlar

Seslenme belirten ifadeler çağırma, dikkat çekme, uyandırma işlevi görmektedir. Bunlara kimi kaynaklarda *hitap ünlemleri* de denmektedir (Demir 2018: 84). Gedizli, çağırma, seslenme, ifade etme, fark ettirme gibi özellikleriyle kullanılan bu tür ünlem ve ünlem işlevli kelimelerin cümle işlevi karşılığını ancak cümle olmadığını ifade etmektedir (Gedizli 2015: 131).

Araştırmacıların bir bölümü seslenme ifadelerini edatların içinde ünlem başlığıyla ele alırken bir bölümü ise ünlemleri ayrı kelime türü olarak ele alıp seslenme ifadelerini de bu bölüm altında incelemektedir.

Seslenmeler diğer ünlemler bakımından hedefi bağlamında farklılaşmaktadır. Ünlemlerin birçoğunda kişinin çıkardığı sesin doğrudan hedefi yokken seslenmelerde dikkat çekme, çağırma vb. maksatlarla ifade başka bir kişiye yönelmektedir. Bir başka ifadeyle seslenmelerin karşısında bir muhatap bulunmakta ve en az iki nokta (verici-alıcı) arasında gerçekleşmektedir. Bu hususta Demirbaş, seslenmenin gerçekleşmesi için en az seslenen ve kendisine seslenilen olmak üzere iki nokta olması gerektiğini ve seslenilen varlığın insan ya da insan dışında bir varlık da olabileceğini ifade etmektedir (Demirbaş 2017: 2156).

İster ünlemlerle birlikte değerlendirilsin ister ünlemlerden ayrı bir sınıf olarak ele alınsın seslenmelerin fonolojik özellikleri ön plana çıkmaktadır. Keza ses ve anlam doğrudan birbirini etkilemektedir.

Demirbaş, seslenme bildiren kimi ünlemlerin (hey, hop, hişt) doğrudan seslenme bildiren bazı ifadelerin yanına gelerek (hey arkadaş, hop birader) kuvvetlendirme görevi yapabildiğini söylemektedir (Demirbaş 2017: 2157).

Elbette seslenme bildiren ifadeler yalnızca *hişt, hey, hop* gibi kelimelerden oluşmamaktadır. Kimi isimler, fiiller, sıfatlar ve zamirler de seslenme ifadesi olarak kullanılabilir.

Fonetik bakımdan ele alındığında seslenmelerin tek bir sestem oluşabileceği gibi birden fazla sestem de oluşabileceğini kimi durumlarda da aynı ses ya da ses topluluğunun tekrarıyla da yapılabileceğini söylemek mümkündür.

Türkçede seslenmeli fonetik tekrarlı yapıların yalnızca aşağıdaki yapılarda olmadığı, çok daha fazla tipe sahip olduğu ve bunların ayrıca araştırılması gerektiği belirtilmelidir. Türkçede kullanılan bazı seslenmelerin tekrarlı yapı olarak kullanıldığında ortaya çıkardığı anlam özelliği ve onların yapısal özellikleri şu şekilde gösterilebilir:

(1) [y¹]+[y¹] – İnsana seslenme bildirenler.

Hey! – hey hey!

Hop! – hop hop!

Hişt! – hişt hişt!

Hadi – hadi hadi!

Evlət! – Evlat, evlat!

Efendim! – Efendim efendim!

Anne! – Anne, anne!

Ahmet – Ahmet, Ahmet!

(2) [y¹]+[y¹] – İnsan dışı varlıklara seslenme bildirenler.

Deh – Deh deh
Hořt – Hořt hořt
Pist – Pist pist
Pisi – Pisi pisi
Kuçu – Kuçu kuçu
Bili – Bili bili

(3) $[x^1]+[x^1]$ +diğer unsur

Dur dur, vurma!

Koşun koşun, yetişin!

(4) $[x^1]+ [y^1]+ [y^2]+(\dots)+[x^1]$

Koşun beyler, bayanlar koşun!

(5) $[x^1]+[x^1]$ +diğer unsur

Efendiler, efendiler, Düyün-ı Umûmiye'nin bildiğimiz muazzam ve muhteşem binası, tesâdüfi olarak, İstanbul'un bağrına ve Bâbiâli'nin tâ tepesine kurulmuş değildir (Sİ)

Yukarıda (1) numaralı örneklerde insana seslenme bildiren yapıların tekli ve tekrarlı şekilleri birlikte bağlamdan bağımsız olarak verilmiştir. Bu bölümde yer alan örneklerin tekli ve tekrarlı biçimleri karşılaştırıldığında bağlamdan yoksun hâlde dahi tekrarlı biçimlerin dikkat çekmek maksatlı ısrar bildirdiği görülmektedir. Bu da bu tür seslenmelerde yer alan tekrarların anlama doğrudan etki ettiğini göstermektedir. (2) numaralı bölümde yer alan örneklerde insan dışı varlıklara seslenme bildiren yapılar örneklendirilmiştir. (3) numaralı bölümde ise fiil unsurları emir çekiminde seslenme bildirmektedir ve tekrarlı yapı olarak kullanılmaktadır. Bu tür yapılarda seslenme gerçekleştirilirken sözlü ortamda söyleyenin iletmek istediği bilginin aktarılması hususunda ısrarı, bu tekrarın ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu tür yapılar, seslenme içerdikleri için fonetik özellikler gösterdikleri gibi leksik unsur olduklarından leksik tekrarlı yapılar, tek başlarına birer yargı bildirdiklerinden sentaktik tekrarlı yapılar arasında da değerlendirilebilir. (4) numaralı bölümde yer alan örnekler ise yine (3) numaralı bölümde yer alan örneklere seslenme bağlamında benzemektedir, ancak araya isim cinsinden hitap unsurları almıştır. Bu unsurlar bir ya da birden fazla sayıda olabilir. (5) numaralı örnekte ise yine dikkat çekmeye dayanan bir tekrar ve devamında gelen bir cümle bulunmaktadır.

Burada gösterilen beş adet seslenmeli fonetik tekrarlar elbette çeşitli derlemler tarandığında ya da sözlü ortamlar incelendiğinde çoğaltılma olanağına sahiptir.

2.1.3. Ünlemliler Fonetik Tekrarlar

Ünlemliler yazı dilinde kullanıldıklarında sözlü ortam ile yazılı ortamı birbirine yaklaştıran temel dil öğelerinden biridir. Heyecan, sevinme, üzölme, keder, hayıflanma, coşma, şaşırma vb. duyguları belirten genelde biçim olarak yansıma seslere dayalı ifadeler ünlemliler içerisinde ele alınmaktadır. Türkçede ünlemliler genelde iki şekilde ele alınmaktadır. Kimi araştırmacılar ünlemliler edatlarla birlikte değerlendirirken kimileri ise edatlardan farklı bir kelime türü olarak incelemektedir. Ünlemliler, Korkmaz tarafından *konuşanın korku, sevinç, acıma, şaşkınlık gibi her türlü duygu ve heyecanı etkili ve kısa bir biçimde anlatmaya, seslenmeye, çağırmaya yarayan ve kısmen bağımlı kelimeler sınıfına giren kelime veya kelimeler*

olarak tarif edilerek *a!*, *e!*, *ah!*, *ay!*, *ey!*, *hah!*, *vay!*, *aman!* gibi örnekleri ile sunulmuştur (Korkmaz 2007: 224). Vardar vd ise; “Konuşucunun duygusal bir tepkisini dile getiren, korku, sevinç, şaşkınlık, acıma anlatan, çağrı, buyruk, yasaklama vb. belirten ve tek başına tümce oluşturabilen sözcük.” olarak açıklar ve “*a!*, *ey!*, *ya!*, *hadi!*, *vay!*” sözcüklerinin Türkçedeki ünlem örnekleri olduğunu belirtir (Vardar vd., 2002: 206).

Konuşmadaki sesin karşılığı olarak yazıya da geçirilen ve anlamını bağlamda kazanması nedeniyle sözlüklerde madde başı olamayan ünlemler, fonetik özelliği ön planda olan dil yapılarıdır. Ünlemler, sözlü ve yazılı ortamlarda tekli ve tekrarlı olarak kullanılabilen niteliğe sahiptirler. Ünlemler vurguya göre anlam kazanan özellikte olmalarıyla birlikte kimi ünlemler tek kullanıldıklarında başka bir anlam, tekrarlı yapıda kullanıldıklarında ise başka bir anlam taşıyabilmektedir. Ünlemler fonetik tekrarlı yapılar bağlamında ele alındığında aşağıdaki gibi bir anlam ve yapı durumundan bahsetmek mümkündür:

- (1) [y¹]+[y¹]
a! – a, a!
aah! – aah, aah!
hey! – hey, hey!
hele! – hele, hele!
aman! – aman, aman!
*Allah! – Allah, Allah!*⁵
- (2) [y¹]+ki+[y¹]
vah ki vah!
eyvah ki eyvah!
yuh ki ne yuh!
- (3) [y¹]+diğer unsur+[y¹]
vay gidi vay
oy anam oy
ah anam ah

Yukarıdaki örnekler bakıldığında ünlemler fonetik tekrarların ünlemlerde anlam sınırını daha belirgin çizdiği görülmektedir. Bağlamdan bağımsız olarak düşünüldüğünde *a!* ünlemi tek başına şaşırma bildirirken *a, a!* ünlemi ise aynı anlamda daha güçlü hâle gelmektedir. *Aah!* ünlemi ise tek başına acıma ya da hayıflanma bildirirken *aah, aah!* ifadesinde hayıflanma ifadesinin daha güçlü olduğu belirgin bir şekilde görülmektedir. *Hey!* sevinme bildirirken *hey, hey* ise sevinmeyle birlikte seslenme de bildirir duruma gelebilmektedir. *ii* numaralı türde yer alan örneklerde ise araya *ki* bağlacı girmiş ve anlam çok daha güçlü hâle gelmiştir. “*Vah!*” tekli yapısı ile “*vah, vah!*” ve “*vah ki vah*” ifadeleri karşılaştırıldığında ifadedeki gücün *vah<vah vah<vah ki vah* şeklinde sıralandığı görülmektedir.

Diğer tekrarlı yapı türlerinde olduğu gibi bu tekrarlı yapı türünde de yukarıda gösterilen türler dışında başka türlerin de olduğu muhakkaktır. Bunun için yine özellikle ünlemler yapılarının eski metinlerden, çağdaş döneme ve sözlü ortamlara kadar taramanın yapılması gerekmektedir.

⁵ Normalde leksik bir unsur olan “Allah” kelimesi ünlem biçiminde tekrarlanarak kullanıldığında sahip olduğu anlam sınırlarının dışına çıkmaktadır. Bu nedenle bu tür kullanımlarda ünlem olarak ele alınabilir.

2.2. Morfolojik Tekrarlı Yapılar

Türkçede *hendiadyoin*, *ikileme*, *ikizleme*, *içleme*, *dörtleme*, *beşleme*, *tekrar*, *yineleme* gibi terimlerin birbirini ne derecede içerdiği ya da içermediği tam anlamıyla sınırlanmış değildir. Çalışmalarda genelde kelimelere odaklanılmıştır. Ağakay (1953), Tuna (1949) ve Abik (2010) çalışmasında bazı sınıfları adlandırırken morfolojik unsurları dikkate almış olsa da yine kelimelere odaklanmış, diğer yapıların tekrarlanmasından ve bunların işlevleri ile anlama olan etkilerinden bahsetmemiştir. Sesten metine kadar yapıda görev alan her unsur yan yana gelirken dil içi mekanizmanın gerektiği usuller çerçevesinde hareket etmektedir. Bir diğer deyişle dizilişleri tesadüfi değildir. Kelimelerle birlikte bu kelimelere eklenen eklerin de tekrarlı yapı oluşturdukları ve bu tekrarlı yapıların da işlevsel ve anlamsal etkileri olduğu görülmektedir.

Tekrarlanan her türlü yapı, dildeki derin yapının daha belirgin olarak ortaya çıkmasını, anlama ve anlatıma güç katılmasını, özellikle manzum metinlerde ifadelere ezgisel bir söyleyiş katılmasını sağlamaktadır. Örneğin, “Ailecek düşe kalka bugünlere geldik.” gibi bir cümlede yer alan “düşe kalka” ifadesi *fiil-zarf-fiil eki¹+fiil-zarf-fiil eki¹* [x^1-A^1]+[x^2-A^1] şeklinde tekrarlayan morfolojik unsurları da içeren bir yapıdadır. Benzer şekilde “Öğretmen top oynayan, ip atlayan, birbirini kovalayanları izliyordu.” gibi bir cümlede ise *fiil-sıfat-fiil eki¹+fiil-sıfat-fiil eki¹+fiil-sıfat-fiil eki¹* [x^1-A^1]+[x^2-A^1]+[x^3-A^1] şeklinde bir yapı bulunmaktadır. Bu tür tekrarlı yapılarda eklerin de (bağımlı morfem) bir düzen içerisinde bir araya geldiği görülmektedir. Bu tür tekrarlı yapıların kimi zaman kalıplaşma neticesinde bir durumu/hareketi/varlığı ifade ederek eşmerkezli⁶ olarak kullanıldığı, kimi zaman da anlam sınırlarını çizme, anlamı güçlendirme vb. görevlerinin olduğu görülmektedir.

Bağımlı morfemlerin tekrarını *morfolojik tekrarlı yapı* olarak ele almak mümkündür⁷. Bağımlı morfemlerin tekrarıyla ortaya çıkan morfolojik tekrarlı yapıların işlevsel ve anlamsal görevleriyle birlikte ele alındığında temel olarak iki türe ayrılabilceği söylenebilir. Bunlar yapım eklerinin tekrarıyla oluşanlar ve çekim eklerinin tekrarıyla oluşanlar olarak sınıflandırılabilir. Dolayısıyla ortaya *yapım ekli morfolojik tekrarlı yapılar* ve *çekim ekli morfolojik tekrarlı yapılar* olarak alt türler çıkmaktadır.

2.2.1. Yapım Ekli Morfolojik Tekrarlı Yapılar

Yapım eklerinin eklenmesiyle oluşan kelimelerin tekrarı neticesinde oluşan ve çeşitli işlev-anlam ilgileri ortaya çıkaran tekrarlı yapılar, *yapım ekli morfolojik tekrarlı yapılar* olarak ele alınmaktadır.

Türkçenin en temel kelime yapma yöntemi eklemedir. Türkçenin eklemeli dillerden olması da bu türden çok sayıda tekrarlı yapının yazılı ve sözlü dilde kullanılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla Türkçede morfolojik tekrarlı yapıların sıklıkla kullanılması nedeniyle çok fazla alt diziliş tipine sahip olduğunu ve buna bağlı olarak yapım ekli morfolojik tekrarların da çok sayıda tipe sahip olduğunu söylemek mümkündür. Hirik, çalışmasında Kutadgu Bilig’de yer alan morfolojik tekrarlı yapıları taramış bunları da yapım ekli ve çekim ekli olarak sınıflandırmıştır

⁶ bk. (Sarı 2018)

⁷ bk. (Hirik 2018)

(Hirik 2018). Kutadgu Bilig’de yer alan bu sınıfların bazılarının Türkiye Türkçesinde de yer aldığını söylemek mümkündür. Keza dilin iç yapısı dönem değişse de büyük farklılıklar teşkil etmez. Elbette Türkçede aşağıda gösterilen tiplerin dışında da tekrarlı yapı diziliş örneği yapım ekli morfolojik tekrarlı yapılar bağlamında mevcuttur.

$$(1) [y^1-A^1]+[y^1-A^2]$$

Bu tipte yer alan örnekler genelde birbiriyle ters olan ifadelerin bir arada kullanılmasına olanak tanımaktadır. Dolayısıyla *varlık* ve *yokluk* bildiren $-I^8$ ve $-sIz$ ekleri bu tipte oldukça uyumludur.

gerekli gereksiz
düşünceli düşüncesiz
vakitli vakitsiz

$$(2) [y^1-A^1]+[y^2-A^1]+...$$

Bu tip tekrarlı yapılarda yakın ya da zıt anlama sahip leksik unsurun tekrarlı yapının kökünü oluşturduğu görülmektedir. Kimi örneklerde benzer anlam sahasına ait ifadelerin (meslek adları, eşya adları) art arda sıralanmasına olanak tanıdığı anlaşılabilmektedir.

ipsiz sapsız
dallı güllü
analı babalı
simitçi, kahveci
meyvelik, sebzelik

$$(3) [y^1-A^1]+[y^2-A^1]+[y^3-A^1]+...$$

Bu türdeki yapılar aynı ismin birden fazla sıfat ile nitelenebilmesine olanak tanımaktadır.

akıllı, terbiyeli, düşünceli, ahlâklı...
kızılı, sarılı, siyahlı ...

$$(4) [x^1-A^1]+[x^2-A^1]$$

Farklı fiillerin art arda gelerek aynı türden (yapım eki) aynı eki alması neticesi oluşan bu tipteki tekrarlı yapılarda genelde fiili bitimsiz duruma getiren bağımlı morfemlerin (zarf-fiil, sıfat-fiil, isim-fiil ekleri) kullanıldığı görülmektedir. Bu türden tekrarlı yapıların içerisinde yer alan ifadelerin kalıplaşma eğilimi yüksektir. Örneğin, *güle oynaya, döke saça, yapan eden, gören duyan* vb. tekrarlı ifadelerin zaman içerisinde kalıplaşarak aslında tek bir hareketi ifade eder duruma geldiği söylenebilir (Hirik 2018). Bu tür yapılar genelde bitimsiz fiillerin sıralanmasına olanak tanımaktadır.

güle oynaya
ağlaya sızlaya
düşse kalka
yemek içmek
yatmak kalkmak

$$(5) [x^1-A^1]+[x^2-A^1]+[x^3-A^1]+...$$

Bu tipte oluşturulan tekrarlı yapılarda fiil temelli kelimelerin isimleşerek

⁸ bk. (Abik 2010)

sıralanabilir hâle gelmesi bakımından cümlelerdeki ifadelere katkısı bulunmaktadır. Sıfat-fiil, zarf-fiil ve isim fiil ekleri bu tip tekrarlı yapıların bünyesinde olabilmektedir.

doğuran, besleyen, büyüten...
güvenecek, sığınacak, inanacak...
sevinerek, gülererek, koşarak...
düşünmek, anlamak, uygulamak...
(6) $[x^1-A^1]+diğer\ unsur+[x^2-A^1]$

İki yanı isim yapan eklerle birbirine bağlanan bu tip tekrarlı yapıların cümlelerin ezgisel ahengine bağlaçlarla bağlanarak katkı sağladığı görülmektedir.

gelen ve giden
gelen ile giden
uçan ile kaçan
(7) $ne+[x^1-A^1]+ne+[x^2-A^1]$

Bu tip yapılarda cümledeki ezgi, hem bağlaç tekrarları hem de bu bağlaçlar ile bağlanarak fiilden isimleşen yapılarla sağlanmaktadır. İfadedeki ezgi cümlelerin fonolojik ve semantik bağlamına etki etmektedir.

ne gelen ne giden
ne gelerek ne giderek

Yukarıdaki bağlamdan bağımsız olarak verilen örnekler incelendiğinde bazılarının kalıplaşma yolunda olduğu bazılarının ise geçici ilişkiler kurabilecek mahiyette olduğu görülmektedir. Örneğin *gerekli gereksiz* yapısı “tamamı, bütünü” anlamında kalıplaşma eğilimi gösterirken *düşünceli düşüncesiz* yapısında bu durum görülmemektedir. Gerek kalıplaşma eğiliminde gerekse geçici anlam ilişkilerinde yapımlı ekli morfolojik tekrarlı yapıların iki durumda işlev gördüğü dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi yüzey anlam/derin anlam ilişkisinde görülmemeyi ifade etmek, ikincisi ise morfepler sayesinde sınırsız sayıda ifadenin yan yana dizilebilmesine olanak tanımak şeklindedir. Dolayısıyla geçici anlam ilişkisi kuran yapımlı ekli morfolojik tekrarlı bazı yapıların yan yana dizilmesi morfepler sayesinde gerçekleşebilmektedir. Bu anlam ve işlev ilişkileri aynı tip içerisinde yer alsa bile değişebilmektedir. Örneğin $[x^1-A^1]+[x^2-A^1]$ tipinde yer almasına rağmen “*güle oynaya*” ifadesi “eğlenerek, mutlu şekilde” anlamını katmaktayken *sınırlı sayıda* kelimenin yan yana gelebilmesine olanak tanımaktadır. Fakat yine aynı tip içerisinde yer alan “yemek içmek”, “yatmak kalkmak” gibi isim-fiil ekleriyle kurulan tekrarlar yeni bir anlam kazanmakla birlikte *sınırsız sayıda* kelimenin yan yana gelebilmesine olanak tanımaktadır. Yapımlı eki taşıyan bu tiplerin tespit edilerek her birinin anlam ve işleve ne gibi katkılar sağladığının tespiti dil içi mekanizmanın nasıl çalıştığını göstermek bağlamında önemli katkılar sağlayacaktır.

2.2.2. Çekim Ekli Morfolojik Tekrarlı Yapılar

İfadeyi zamana, kipe, sayıya, kişiye bağlayarak çeşitli anlam ilişkileri kuran çekim ekleri, bazı durumlarda tekrar edilerek *çekim ekli morfolojik tekrarlı yapıların* ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu tür durumlarda temel görevi cümledeki diğer kelimelerle bağ kurmak olan çekim ekleri kurduğu bağın yanı sıra anlam sınırını daha belirgin hâle getirme, derin yapıyı yüzeye çıkarma, anlatıma ses bakımından ezgi katma gibi görevleri de yerine getirmektedir. Bunlarla birlikte yazılı ve sözlü

cümlelerde yer alan isim ve fiil cinsinden kelimelerin sıralanmasına olanak tanımaktadır. Türkçede hem fiillere gelen çekim ekleri hem de isimlere gelen çekim ekleri tekrarlı yapılar içerisinde görev alabilmektedir. Türkçede çok tipte çekim eklerinden oluşan tekrarlı yapı bulunmaktadır, bunların bir bölümü ve işlevsel-anlamsal katkıları aşağıda gösterilmektedir:

$$(1) [y^1-B^1]+[y^2-B^1]+[y^3-B^1]+...$$

Bu tipteki yapıların genelde bir türü farklı en az iki isim kökünün çekim eki alması ve tekrarlanması neticesinde oluştuğu görülmektedir. Bu tipte kurulan ve iki unsura sahip tekrarlı yapıların kalıplaşma eğilimi (ev bark, iş gücü vb.) gösterdiği görülmektedir, ancak kalıplaşmış biçimlerinde farklı türden çekimler (işim gücüm, işleri güçleri vb.) yapılabilmektedir. Buradan çekim ekli morfolojik tekrarlı yapıların farklı türden eklerle çekimlenebildiği için (şahsa ve zaman göre) daha esnek bir yapıda olduğunu söylemek mümkündür.

Kalıplaşma eğiliminde olan yapıların bazılarının eşmerkezli birleşikler olduğu görülmektedir. Eşmerkezli bir birleşigi oluşturan sözlüksel unsurlar genel anlama eşit derecede katkı sağlar ve unsurlardan biri bir diğersinin niteleyicisi, tanımlayıcısı veya sınırlandırıcısı değildir (Sarı 2018). Bu bölümde yer alan bazı ifadelerin eşmerkezli duruma geldiği ve sözlükselleştiği (anne baba=ebeveyn, ev bark=barınma yerleri vb.) görülmektedir. Çekim ekli morfolojik bu tekrarların, bu tür ifadelerin anlamlarında belirtilen anlam sahasını daha belirgin kıldığı görülmektedir. Örneğin aşağıdaki örneklerden *üzerime üzerime (gel-)* ifadesinin bağlamdan bağımsız olarak düşünüldüğünde hem anlam alanını değiştirebildiği hem de anlamının güçlenebildiği görülmektedir. “*üzerime gel-*“ ifadesinde bir kişiye karşı gelmek ve tehditvari yürüyerek yaklaşmak (Gençler *üzerime geldi.*) anlamı varken “*üzerime üzerime gel-*“ ifadesinde psikolojik olarak rahatsız etme (Duvarlar *üzerime üzerime geliyor.*) anlamı daha belirgin şekilde görülebilmektedir.

annenin babamın
arzum dileğim
evim barkım
gündüzün geceleyn
işi gücü
iti kopuğu
üzerime üzerime (gel-)

yazın kışın

yılanı çıyanı

$$(2) [x^1-B^1]+[x^2-B^1]+[x^3+B^1]+...$$

Bu tip tekrarlı yapıların da işlevsel olarak anlamı belirginleştirme ve kuvvetlendirme görevi olduğu görülmektedir. Bu tür yapıların yakın ya da zıt anlamlı fiil köklerinden oluşması da dikkat çekici bir diğer husustur.

bağırđı çağırđı
geldim gördüm yendim
geliyor gidiyor
vurdu kırđı
yatmaz uyumaz
yedi içti

yedirse içirse giydirse

(3) [y¹-B¹]+[y¹-B²]

Bu türden çekim ekli morfolojik tekrarlı yapıların kalıp ifade biçiminde olduğu ve ifadeye ezgisel bir işlev kattığı görülmektedir. Yapı tekrarlı olsa da anlam temelde tek bir alanı kapsamaktadır.

Boyu boyuna

Elden ele

Günden güne

Körü körüne

Kulaktan kulağa

Pisi pisine

Sıcağı sıcağına

Yıldan yıla

2.3. Leksik Tekrarlı Yapılar

Dilin söz varlığının temelinde isimler ve fiiller bulunmaktadır. Bu iki türün birbiriyle ve kendi türleriyle olan ilişkilerine katkı sağlayan edatlar ise tek başlarına doğrudan bağımsız morfem olarak kullanılmadıklarından leksik tür olarak değil, söz diziminde anlam ilişkisi sağladıklarından sentaktik tür olarak değerlendirilmektedir.

Türkçede leksik unsurların tekrarlanması genelde *ikilemeler*, *tekrarlar*, *üçlemeler*, *dörtlemeler*, *beşlemeler*, *hendiyoinler*, *yinelemeler* gibi terimlerle çeşitli açılardan ele alınmıştır. Tekrarlı yapıların bir kapsayıcı çatı olarak düşünüldüğü bu çalışmada leksik unsurlar *isimli leksik tekrarlı yapılar* ve *fiilli leksik tekrarlı yapılar* olarak daha önceki çalışmalarda kullanılan terimleri de kapsayacak şekilde ele alınmaktadır.

İsimlerin tekrar edilmesi ya da fiillerin tekrar edilmesi cümlenin anlam sahasına çeşitli bakımlardan etki yapmaktadır. Anlam alanını sınırlama/genişletme, derin anlamı belirgin kılma, yeni anlam alanları kazandırma, ifade gücünü etkili hâle getirme leksik tekrarlı yapıların cümlede gördüğü işlevlerden bazıları olarak görülmektedir. Bununla birlikte sözde veya yazıda ses ahengi katmak da leksik tekrarlı yapıların görevlerinden bir diğeridir.

2.3.1. İsimli Leksik Tekrarlı Yapılar

İsim cinsinden kelimeleri bir araya gelerek oluşturduğu tekrarlar *isimli leksik tekrarlı yapı* olarak adlandırılmaktadır. Bu türden kelimelerin yan yana geliş tipleri çeşitli anlam ve işlev ilişkilerinin ortaya çıkmasını dolayısıyla cümlede belirtilen durum/olgu/kavramların daha belirgin bir biçimde anlatılmasına olanak tanımaktadır.

(1) [y¹]+[y¹]

akın akın geliyorlar

bir bir anlat

böyle böyle olacak

ev ev gezdim

sarı sarı saçlar

şimdi şimdi anladım.

- tatlı tatlı konuş*
taze taze elmalar
tek tek söyle
- (2) [y¹]+ [*y¹]
çocuk mocuk
kırık mırık
- (3) [y¹]+diğer unsur+[y¹]
Adam düştü adam.
An-be-an
Çirkin mi çirkin
Çocuk o çocuk
Güzel mi güzel
Öğretmensin sen öğretmen
Saat-be-saat
Var da var
var oğlu var (yok yok)
- (4) [y¹]+[y¹-B]
el ele tutuş-
göğüs göğüse çarpış-
göz göze gel-
- (5) [y¹-B]+[y¹-B]
Elden ele ver-
Dilden dile dolaş-

Yukarıda isimli leksik tekrarlı yapıları temsil eden bazı örnekler gösterilmiştir. Bu örnekler incelendiğinde (1) numaralı örnekte görülen tekrarların söz diziminde kullanıldığı yer, onların anlama katkılarının ne şekilde olacağını belirlemektedir. Örneğin *Ev ev gezdim* ifadesinde çokluk anlamı bu tekrarın zarf konumunda olmasından kaynaklı olarak ortaya çıkmaktadır. *Taze taze elmalar* örneğinde yer alan ifade ise sıfat konumunda olduğundan sıfatın belirttiği anlamın güçlenmesini sağlamaktadır. (2) numaralı tipte yer alan örnekte ise kelime başında gerçekleşen bir ses değişmesi ve bu durumun cümleye kattığı anlam ön plandadır. *Kırık mırık ben kullanırım* gibi bir cümlede yer alan tekrardaki fonetik değişiklik anlama sınır çizmektedir. (3) numaralı tipte yer alan örnekler aralarına başka unsurları almış tekrarlardan oluşmaktadır. Tekrarın arasına giren bu unsur kimi zaman çekimli bir fiil kimi zaman bir bağlaç kimi zaman ise başka dilden bir ifade olabilmektedir. Bu tür tekrarlı yapıların genelde anlamı güçlendirme özelliği olduğu görülmektedir. (4) numaralı tipte görülen örnekler ilk unsurunda yalnız durumda ikinci unsurunda ise yönelme durumunda tekrar eden isimlere sahiptir. Bu tür yapıların genelde kalıplaşarak bir birleşik fiile dönüşme eğilimi görülmektedir. (5) numaralı tipte ise ilk unsuru ayrılma durum eki, ikinci unsuru ise yönelme durum eki taşıyan isimler tekrarlanmaktadır. Bu tipteki yapıların da genelde kalıplaşma eğilimi taşıdığı görülebilmektedir.

2.3.2. Fiilli Leksik Tekrarlı Yapılar

Fiil cinsinden kelimelerin çeşitli tiplerde tekrar edecek biçimde yan yana gelerek anlamsal ve işlevsel özellikler göstermesi *fiilli leksik tekrarlı yapılar* olarak

değerlendirilmektedir. Fiil özelliğini koruyan ifadelerin tekrar etmesi ancak cümle içerisinde mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla fiilli leksik yapılar aynı zamanda birer cümleyi de ifade eden söz dizimsel parça olarak görev yapabilmektedir. Cümlede fiilin tekrarı çoğunlukla yüklemde de tekrarı anlamına gelmektedir.

(1) [x¹]+[x¹]

Yürü yürü, bittim.

Ahmet bu işi yapar, yapar.

“gece ilerledi ilerledi ama/büyük leylâ’yı bulmalyım (BÇ: 25)

uyanır uyanır uykudan lâkin/koyduğu gibi bulur devranı karşısında (D: 26)

“fazlasıyla ısındı deniz/kaynadı kaynayacak (ASD: 46)

bir giden bir daha dönmez gitti gider...” (SB: 117)

Genç, “yaparım yaparım.” dedi ama yapmadı.

(2) [x¹]+[x²]

Git gel yoruldum.

giyindi kuşandı hançerleyin başakları (SB: 130)

deliceler çırpındı zeytinler yandı tutuştu (SB: 128)

kıvılcımlar uçuşur bereketli karanlıkta/mesajlar gider gelir” (SB: 70)

Yukarıdaki fiilli leksik tekrarlı yapılara bakıldığında her tipe tekrarın bağlamda anlamı güçlendirdiği görülmektedir. Bununla birlikte bazı fiilli leksik tekrarlı yapıların (git gel, yan- tutuş) ise kalıplaştığı ya da kalıplaşma eğiliminde olduğu görülmektedir. Örneklerde fiilli yapıların çoğunluğunun yüklem konumunda olması sentaktik bağlamda dikkat çekicidir. Bazı örneklerde ise tekrarlı yapının cümledeki anlamını sağlaması için zorunlu şekilde kurulduğu görülmektedir. Örneğin, “Yürü yürü bittim.” cümlesinin anlamı tekrarlı yapı olmadan ortaya çıkamamaktadır.

Fiilli yapıların bir bölümü de bitimsiz fiillerden oluşabilmektedir. Bitimsiz fiiller bilindiği üzere *sıfat-fiil*, *isim-fiil* ve *zarf-fiil* eklerinden oluşmaktadır. Her ne kadar fiilimsi eklerini alan kelimeler isimleşse de fiilin bildirdiği hareket ifade etme özelliklerini kaybetmezler.

[x¹-A¹]+[x¹-A¹]

Dün tüm gün çalışıp çalışıp durdun.

Bilen, bilmeyen herkes konuşuyor.

[x¹-A¹]+[x²-A¹]

Ülkece çalışmak, üretmek en temel amacımızdır.

Bizim eve gelen giden eksik olmaz.

Yukarıdaki örneklere bakıldığında fiilimsi eklerinin kelimeleri isimleştirdiği görülmektedir. Fakat köklerinde bulunan fiillerin hareket ifadelerini tam yitirmemişlerdir. Bu tür ifadelerin tekrarı da tanımlanan nesne ya da hareketin ayrıntılı olarak tanımlanmasına olanak tanımaktadır.

Tüm bunlardan sonra Türkçede yukarıda gösterilen fiilli leksik tekrarlı yapı tiplerinden başka tiplerin de olduğunu belirtmek, bunların tespiti için de sözlü ortamların ve yazılı metinlerin taranması gerektiğini belirtmek icap etmektedir.

2.4. Sentaktik Tekrarlı Yapılar

Sesler, ekler, kelimeler ve kelime grupları bir araya gelirken belirli bir düzeni

takip ederek gelirler. Tüm bu düzenin nihayetinde de bir sözlü ya da yazılı cümleler topluluğu ortaya çıkar. Sentaktik yapılar da cümle ve cümleyi oluşturan kelime ya da kelime öbeklerinin belirli bir düzen neticesinde sıralanmasıyla ortaya çıkmaktadır. Karahan yan yana dizilen kelimelerin ya yargı bildirerek cümleyi ya da varlık, kavram ve hareketleri karşılayarak kelime gruplarını meydana getirdiğini belirterek bu dizilişin belirli kurallara dayalı bir diziliş olduğunu belirtmektedir (2010: 9). Bununla birlikte dil felsefesinin de bir alanı olan sentaks, cümleyi oluşturan terimlerin mantıksal çözümlenmesinin nasıl olduğunu, kelime gruplarının hangi usuller çerçevesinde bir araya gelerek cümleyi oluşturduğunu, dillerdeki cümle sisteminin nasıl işlediğini ele almaktadır.

Türkçenin söz diziminin kendine has birtakım kuralları vardır. Bu kuralları cümlelerin yapısı ve cümleleri meydana getiren kelime gruplarının yapısı oluşturmaktadır. Sözlü ya da yazılı bağlamda cümlelerin tekrarı ya da cümleleri oluşturan kelime gruplarının tekrarı birtakım anlamsal ve işlevsel etkilerin oluşmasına neden olmaktadır. Buna mukabil sentaks bağlamında yapılan tekrarlar, *cümleli tekrarlı yapı* ve *kelime gruplu tekrarlı yapı* olarak ele alınabilir. Cümle tekrarları metne ya da söze, kelime grubu tekrarları ise cümleye anlam ve işlev bakımından etki etmektedir.

2.4.1. Cümleli Tekrarlı Yapılar

Geleneksel dilbilgisi çalışmalarında görülebileceği üzere Türkçede bir cümleden bahsedebilmek için en az bir yüklem olması gerekmektedir. Bir diğer ifadeyle yüklem sayısı cümle sayısıyla paralellik arz etmektedir. Karahan, bir düşüncüyü, bir duyguyu, bir durumu, bir olayı yargı bildirerek anlatan kelime veya kelime dizisine *cümle* dendiğini ifade ederek cümlelerin dilin en küçük anlatım birimi olduğunu belirtmektedir (2010: 9). Türkçede bu anlatım birimleri olan cümleler kimi zaman tekrarlanabilmektedir. Tekrarlanan bu cümleler, cümlede ifade edilmek istenen yargıyı güçlendirme, sınırlandırma, vurgulama gibi anlamsal etkiler sağlayabildiği gibi kimi zaman da tamamen ses uyumuna katkı yapabilmektedir.

(1) [C¹]+[C¹]

Ödersin ödersin
Yapmalı, yapmalı
Ahmet nasıl? –hasta, hasta.

(2) [C¹]+[C²]+[C³]+(...)

Geldim, gördüm, yendim.
Yedik, içtik, eğlendik.

(3) [C¹]+diğer unsur+[C²]

Buradan insanlar gelir ve gider.
Karşıda yemek yer ve gelirsin.

(4) diğer unsur+[C¹]+diğer unsur+[C¹]

ya gelecek ya gelecek!
ya yapacaksın ya yapacaksın.

(5) diğer unsur+[C¹]+diğer unsur+[C²]

Ya gelir ya gider.
Ne gelir ne gider.
İster çalışır ister çalışmaz.

Türkçede görülen birkaç cümle tipi yukarıda gösterilmiştir. Bu cümle tiplerinin tekrarlı olarak kullanılması anlam olarak birtakım değişmelerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. (1) numaralı örnekte gösterilen tekrarlı cümlelerde cümlenin ifade ettiği anlamın vurgulandığı görülmektedir. Fiil cümlelerinin tekrarında *ısrar* ön plandayken isim cümlesi olan *hasta hasta* örneğinde yalnızca aktarılmak istenen bilginin tekrar vasıtasıyla güçlendirildiği görülmektedir. (2) numaralı tekrarlı cümle tiplerinde ise yapısal bir tekrar görülmektedir. Ortak özneye bağlanan yüklemelerin sıralanması ve hiçbir bağlaç almaması, bu cümle tiplerinde mümkün olabilmektedir. (3) numaralı cümle tiplerinde ise yine ortak özneye bağlanan yüklemeler bağlaç ile birbirinden ayrılmaktadır. (4) numaralı cümleler temelde *bağlaç tekrarları* ile birbirine bağlanmaktadır. Bu tip cümle tekrarlarında yüklemelerin aynı olması güçlü bir istek anlamı kazandırmaktadır. (5) numaralı tekrarlı cümle tipi ise yine bağlaç tekrarları ile birbirine bağlanmaktadır, ancak bu tip yapılarda bağlanan yapılar farklı fiillerden oluşmaktadır. Farklı fiillerden oluşan bu tip yapıların anlamında bağlacın kattığı anlam daha ön plandadır.

Türkçede cümle tekrarları yukarıda gösterilen tiplerin dışında da mevcuttur. Her bir tipin tekrarlar bağlamında ayrıca ele alınması gerekmektedir.

2.4.2. Kelime Grubu ve Öge Tekrarlı Yapılar

Türkçe cümlelerde çeşitli ögeler cümlenin kullanım sahasına çıkmasını sağlamaktadır. Bu ögeler kimi zaman tek bir kelimedenden oluşabildiği gibi kimi zaman ise kelime grubundan oluşabilmektedir. Bir diğer ifadeyle bu ögeler bazı durumlarda kelime grubu biçiminde olabilmektedir. Kelime grubu ya da öbek yapı terimleriyle karşılanan oluşumlar, taşıdıkları unsurlar bakımından farklılık gösterebilmektedir. Türkçeye ilgili geleneksel anlayışla hazırlanan dilbilgisi çalışmalarında kelime grubu olarak adlandırılan bu yapılar çoğunlukla iki veya daha fazla kelimenin bir araya gelerek oluşturduğu topluluk olarak tanımlanmıştır (S. Hirik 2017: 390-391). Karahan tarafından kelime grubu bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği, bir durumu, bir hareketi karşılamak veya belirtmek, pekiştirmek ve nitелеmek üzere belirli kurallar içinde yan yana dizilmiş kelimelerden oluşan yargısız dil birimi olarak ele alınmaktadır (2010: 39). Türkçede ögeler ya da kelime grupları bir araya gelerek cümleleri oluşturmaktadır. Bu öge ya da kelime grupları kimi yapılarda çeşitli şekillerde tekrarlanabilmektedir. Bu tekrarların bir bölümü aynı türden ögenin tekrarı, bir bölümü kelime grubunun tekrarı, bir bölümü de kelime grubu içerisinde unsurların tekrarı şeklinde ortaya çıkabilmektedir. *Kelime grubu tekrarlı yapılar ve öge tekrarlı yapılar* olarak ele alınan bu tür kullanımlar, cümlenin anlamına güçlendirme, sınırlandırma gibi etkiler ederek derin yapıyı daha belirgin hâle getirebilmektedir.

2.4.2.1. Öge Tekrarlı Yapılar

Türkçede cümleyi oluşturan unsurlar olan ögeler çeşitli vesilelerle tekrarlanabilmektedir. Bu tekrar bazen aynı kelimenin tekrarı bazen ise aynı öge görevinde bulunan ifadenin tekrarı biçimindedir. Ögelerin tekrarları arasında araya başka unsurlar girebilmektedir.

2.4.2.1.1. Aynı Görevli Öge Tekrarları

Cümlelerin ögeleri arasında yer alıp aynı öge olan ancak ögeyi oluşturan kelimelerin farklılaşmasıyla ifade içerisinde görev yapan tekrarlar bu sınıfta ele alınabilir.

(1) [Ö¹]+[Ö²]+[Ö³]

Ahmet^{Ö1}, Oktay^{Ö2} ve İrfan^{Ö3} maça gidecekti.

(2) [YT¹]+[YT²]+[YT³]

Ben, bizim dut ağacının dibinde^{YT1}, mahalle çocuklarına^{YT2} o günkü oynadığımız oyundan, sudan ve su kenarından^{YT3} bahsetmekteyim.

(3) [ZT¹]+[ZT²]

Denizi seyrederken^{ZT1}, bu ürpertiye ruhu pençeleyen bir kuvvetle^{ZT2} hissettim.

(4) [YT¹]+[YT²]+[YT³]

Rifat, volda^{YT1}, otobüste^{YT2}, iş verinde^{YT3} hep müzik dinliyordu.

Yukarıda aynı görevde bulunan ögenin tekrarını içeren cümlelerde, bu tekrarın cümlelerin sahasının genişlemesine katkı sağladığı görülmektedir. Bir diğer deyişle ifade etmek gerekirse aynı görevli ögenin tekrarı ögenin cümle içinde belirtmekle yükümlü olduğu anlamın daha belirgin olmasını sağlamaktadır. Bu tür aynı görevi tekrar eden ögelerin bulunduğu cümlelerin tespit edilebilmesi için Türkçedeki tüm cümle tiplerinin belirlenmesi gerekmektedir.

2.4.2.1.2. Aynı Kelimeli Öge Tekrarları

Türkçede kimi durumlarda cümlelerin kendisini oluşturan ögelerin aynı kelimeyle tekrarlanabildiği görülmektedir. Ögesi aynı kelimeli tekrarlardan oluşan cümlelerde tekrar edilen kelimenin verdiği iletinin ya da ifade ettiği kavramın vurgulandığı görülmektedir.

(1) [Y¹]+[Y¹]+[Y¹]

Dostum tüm gün kitap okudum^{Y1}, okudum^{Y1}, okudum^{Y1}.

(2) [N¹]+[N¹]

Yaptım^{N1} yaptım^{N1} diyorum.

(3) [N¹]+diğer unsur+[N¹]

Gelecek^{N1} diyorum gelecek^{N1}

Yukarıdaki örneklere yapısal olarak bakıldığında yüklemelerin aslında farklı cümleler oluşturduğu söylenebilir. Fakat Türkçede yapısal olarak cümle formlarının isimleşerek öge bakımından farklı görevlerde kullanılabilirdiği görülmektedir. İlk örnekte tekrar, yapılan ifadenin uzun bir süre gerçekleştirildiği anlamını “tüm gün” zarfıyla birlikte işaretlemektedir. Burada yüklem tekrar edilmiş, temelde farklı cümleler ortaya çıkmıştır. Ancak hepsinin aynı bağlama yönelik olduğu anlaşılabilir. İkinci örnekte ise “yaptım yaptım” ifadesi yapısal olarak iki ayrı cümledir, ancak bu cümleler örnekte isimleşerek nesne konumuna gelmiştir. Tekrarın bu cümledeki işlevi ise söylenmek istenen düşüncenin hitap edilene iyi aktarılması için bir ısrarı göstermesidir. Üçüncü örnekte ise yine cümle formunda bir yapı isimleşerek nesne konumuna gelmiş ve tekrar edilen nesne emir anlam alanını işaretler durumda kullanılmıştır. Bu örnekteki tekrarın araya başka unsur alabildiği görülmektedir.

2.4.2.2. Kelime Grubu Tekrarlı Yapılar

Cümleyi oluşturan aynı türden kelime grupları tekrarlanarak çeşitli anlam ilişkilerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Aynı görevli kelime grupları tekrar edebildiği gibi kelime grubunu oluşturan unsurlar da tekrar edebilmektedir.

2.4.2.2.1. Aynı Görevli Kelime Grubu Tekrarlı Yapılar

Cümleyi oluşturan kelime gruplarının aynı görevi görmesi ve tekrar edilmesi neticesinde ortaya çıkan tekrarlı yapılardır. Bu tür yapılara bazı örnekler aşağıda gösterilmiştir.

(1) [ZFG¹]+[ZFG²]+...

Çocuklar bahçede neşeyle gülerek^{ZFG1}, sevinçle koşuşarak^{ZFG2} oynuyorlardı.

(2) [ST¹]+[ST²]+...

Şehirde yanan lambalar^{ST1}, yalnız yürüyen insanlar^{ST2} içime buruk bir acı bırakıyordu.

(3) [SFG¹]+[SFG²]+...

Kapakları yırtılmış^{SFG1}, sayfaları eksilmiş^{SFG2} leri ayıralım.

(4) [İFG¹]+[İFG²]+...

Kitap okuyup içeriğini değerlendirmek^{İFG1}, düşünceleri tartışmak^{İFG2} çok keyif veriyor.

Yukarıda gösterilen örneklerde cümleyi oluşturan aynı görevli bazı kelime gruplarının tekrarlandığı görülmektedir. Her ne kadar kelimeler bağlamında bakıldığında farklı olsalar da aynı türden kelime grubunu oluşturan bu tekrarların cümlede ifade edilen düşünceyi, betimlenen kavram ya da olguyu daha açık anlaşılır duruma getirdiği görülmektedir. Türkçede aynı türden kelime gruplarının tekrarlanma sayısında bir sınır bulunmamaktadır. Tekrarın artması cümlede betimlenen düşüncenin de daha belirgin şekilde ifade edilmesine olanak tanımaktadır.

Bunlarla birlikte Türkçede kelime gruplarında başta bağlaçlar olmak üzere (ister... ister, ne... ne, ya... ya vb.) tekrarlı yapıların çok yaygın şekilde kullanıldığı görülebilir.

2.4.2.2.2. Kelime Grubunda Unsur Tekrarı

Bazı kelime gruplarının içerisinde yer alan unsurlar tekrarlanabilmektedir. Bu tekrarlar kimi zaman aynı kelimenin tekrarı kimi zaman ise aynı görevli kelimenin tekrarı biçiminde olabilmektedir.

(1) [S¹]+[S²]+[y¹] → ST

Kardeşim [yeşil^{S1}, kalın^{S2} bir hırkaST] giymişti.

(2) [Z¹]+[Z¹]+[y¹] → ZFG¹ + [Z¹]+[Z¹]+[y¹] → ZFG²

Otobüsten inenler [hızlı^{Z1} hızlı^{Z1} yürüyerek]^{ZFG1}, [semsiye açmaya çalış^{Z1} çalış^{Z1} koşarken]^{ZFG2} ıslanıyordu.

Yukarıdaki ilk örnek bir ismi niteleyen iki ayrı sıfatın tekrarıyla oluşmaktadır. Bu ifadede tekrar eden iki sıfat, sıfat tamlamasında nitelenen nesnenin daha ayrıntılı olarak betimlenmesine olanak tanımaktadır. İkinci örnekte ise cümlede iki ayrı zarf-fiil grubu bulunmaktadır. Bu zarf-fiil gruplarını oluşturan zarf unsurları aynı kelimeden oluşacak şekilde tekrar etmektedir. Zarf türündeki kelimelerin

tekrarı betimlenen ifadelerin çok daha zihinde canlandırılabilir nitelikte olmasına imkân tanımaktadır.

Sonuç

Diller kendi ifade olanaklarını iç yapılarının imkân tanıdığı doğrultuda kullanarak genişletme eğilimindedir. Hangi dil olursa olsun her dilin kelime sayısı, kelime üretim olanağı, cümle kurma biçimleri sınırlı sayıdadır. Bu sınırlılıkla birlikte dillerin sınırsız sayıda ifadeyi oluşturabileceği de bir gerçektir. Bir başka ifadeyle Chomsky'nin de belirttiği üzere sınırlı sayıda malzemeyle sınırsız sayıda düşünce ifade etmek mümkündür. Bu da dilin sahip olduğu malzemelerin farklı tertiplerle kullanılmasıyla sağlanmaktadır. Örneğin, yazılı olarak dahi yüzlerce yıldır takip edilebilen Türkçe bu kadar tarihi geçmişine karşın bugün dahi söylenmemiş/yazılmamış cümlelere sahiptir. Bu bağlamda sınırlı malzemenin sınırsızlığa olanak tanınmasında etkili olan hususlardan biri *tekrarlı yapılar* ile ortaya çıkmaktadır.

Araştırmalarda genelde ikilemeler ve diğer terimlerle anılan kapsamda ele alınan tekrarlı yapıların Türkçede oldukça yaygın ve geniş bir kapsamda kullanıldığı görülmektedir. Tekrarlı yapıların Türkçede en küçük birim olan seste, hecede, kelimede, ekte, kelime gruplarında ve cümlelerde dahi kullanıldığı, bununla birlikte birtakım işlevleri üstlendiği görülmektedir. Her tür tekrarlı yapı kendi içerisinde bazı anlam ve işlev etkilerini bulunduğu yapıya aksettirmektedir. Türü, tipi ne olursa olsun her tekrarlı yapı başta anlatımı güçlendirmek, üsluba canlılık katmak, anlam sınırlarını çizmek, anlamı belirginleştirmek ya da detaylandırmak gibi türlü işlevler yüklenmektedir.

Dilin iç yapısının ortaya çıkarılması ve derin yapının belirgin bir şekilde anlaşılabilmesi için Türkçedeki tekrarlı yapıların her türünün ayrı ayrı ele alınarak bu tekrarlı yapıların tiplerinin ortaya çıkarılması ve her türüne ait ayrı tipoloji çalışmalarının yapılması gerekmektedir.

Anlama güç katan ve söyleyişe ezgi katan tekrarlı yapıların genelde leksik boyutta ele alındığı dikkat çekmektedir. Lakin Türkçe, yapısal olarak bakıldığında her kategoride tekrarlı yapıyı etkin bir şekilde kullanan bir dil olarak görülmektedir.

İnsanın doğal bir davranış olarak iletmek istediği bilginin muhatapça doğru ve hızlı bir şekilde algılanmasını ister. Tekrarlı yapıların edimsel olarak en temel etkisi de bu anlamda ortaya çıkmaktadır. Çünkü bir düşüncenin tekrarlı bir şekilde iletilmesi onun aslında bir sefer değil, birkaç sefer iletilmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte tekrarların bir diğer edimsel katkısı da iletilen bilginin kalıcılığını sağlamak bakımındadır. İletilerek kalıcı olması istenen bilginin kalıcılığını sağlamak onun tekrar edilmesiyle gerçekleştirilebilir. Bu özellikler temel alındığında Türkçede sestem cümleye kadar olan her türlü iç yapı unsurlarında hızlı ileti gönderme ve kalıcılığı sağlama aracı olan tekrarların kullanılabildiği görülmektedir.

Tüm bunlardan sonra Türkçenin çok girift yapılardan oluşan ve iç yapısının temel özelliklerinden birisini oluşturan *tekrarlı yapıların* her kategoride ele alınarak ne tiplerde ve hangi usullerde bu tekrarlı yapıların oluştuğunun tespiti, bu tiplerin hangi işlevlere sahip olduğunun belirlenmesi bunlara ek olarak da bunların edimsel katkılarının belirlenmesi önem taşımakla beraber bir gereklilik olarak görülmektedir. Tekrarlı yapıların genel bir çatı olarak ele alınması ve bu çatı altında diğer kullanımı

birlikte olan yapıların incelenmesi, dil bağlamında birçok soru ve sorunun çözümü noktasında katkı sağlayacaktır.

KISALTMALAR

- [A] Yapım eki
[B] Çekim eki
[C] Cümle
[İFG] İsim-fiil grubu
[N] Nesne
[Ö] Özne
[S] Sıfat
[SFG] Sıfat-fiil grubu
[ST] Sıfat tamlaması
[x] Fiil
[y] İsim
[Y] Yüklem
[YT] Yer tamlayıcısı
[ZFG] Zarf-fiil grubu
[ZT] Zarf tümleci
ASD Attila İlhan, 2013, *Ayrılık Sevdaya Dahil*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
BÇ Attila İlhan, 2012, *Bela Çiçeği*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
D Attila İlhan, 2013, *Duvar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
SB Attila İlhan, 2014, *Sisler Bulvarı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Sİ Yusuf Akçura, 2015, *Siyaset ve İktisat*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

KAYNAKÇA

- ABİK, A. Deniz, 2010, “(İSİM1 + II/+IU) (İSİM2 +II/+IU)” Kuruluşundaki İkilemeler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 17 (2), s. 1-20.
AĞAKAY, Mehmet Ali, 1953, “İkizlemeler Üzerine I”, *Türk Dili*, c. 2, S. 16, s. 189-191.
AĞAKAY, Mehmet Ali, 1954, “İkizlemeler Üzerine II”, *Türk Dili*, c. 2, S. 17, s. 268-271
AĞCA, Ferruh, 2015, “Eski Uygurcada İştikaklı İkilemeler”, *Alkış Bitiği Kemal Eraslan Armağanı* Ed. Bülent GÜL, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara s. 17-30.
AKSAN, Doğan, 2006, *Türkçenin Söz Varlığı*, Ankara: Engin Yayınevi.
AKYALÇIN, Necmi, 2007, *Türkçe İkilemeler Sözlüğü*, Ankara: Anı Yayıncılık.
ATALAY, Besim, 2013, *Divanü Lûgat-it Türk*, Ankara: Türk Dil Kurumu

Yayınları.

- BAUER, Laurie, 2004, *A Glossary of Morphology*, Edinburg: Edinburg University Press.
- BOZOK, Emrah, 2012, *Eski Uygur Türkçesinde İştikaklı İkilemeler*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- CHOMSKY, Noam, 1957, *Syntactic Structures*, The Hague: Mouton & Co.
- COŞKUN, Mustafa Volkan, 2015, *Türkçenin Ses Bilgisi*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- ÇAĞATAY, Saadet, 1978, “Uygurcada Hendiadyoinler”, *Ankara Üniversitesi, Yıllık Çalışmalar Dergisi*, DTCF Yayınları, s. 29-66.
- ÇÜRÜK, Yasemin, 2016, “İkilemelerin Kapsamı”, *The Journal of Academic Social Science*, S. 29, s. 426-430.
- DEMİR, Necati, 2018, *Türkçe Sözcük Bilgisi*, Ankara: Altınordu Yayınları.
- DEMİRBAŞ, Merve, 2017, “Türkiye Türkçesi Ağzlarında Seslenme Sözcükleri”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 6/4, s. 2154-2181.
- DEMİRCAN, Ömer, 1988, “A Systematic Approach to Non-Echoic-Base Reduplications: Studies on Turkish Linguistics”, *Proceedings of the 4th International Conference on Turkish Linguistics*, s. 231-264.
- DEMİRCAN, Ömer, 1996, “Türkçe Yansımaların Özüne Doğru”, *Dilbilim Araştırmaları*, ss. 175-191.
- EMRE, Ahmet Cevdet, 1945, *Türk Dilbilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- EREN, Hasan, 1949, “İkiz Kelimelerin Tarihine Dair”. *DTCF Dergisi*, c. 7, S. 2, s. 283-286, Ankara.
- GEDİZLİ, Mehmet, 2015, “Türkçede Ünlemler ve Temel İşlevi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 8, S. 36, s. 126-134.
- GÖKSEL, Ashı, Celia KERSLAKE, 2005, *Turkish: A Comprehensive Grammar*, Routledge.
- HATİBOĞLU, Vecihe, 1981, *Türk Dilinde İkileme*, Ankara: TDK Yayınları.
- HİRİK, Erkan, 2018, “Morfolojik Tekrarlı Yapılar ve Kutadgu Bilig'deki İşlevsel Görünümü”, *Atebetü'l Hakâyık ve İlk Dönem Türkçe İslâmî Eserler Sempozyumu Bildirisi*, Ankara.
- HİRİK, Seçil, 2017, “Öbek Yapılarda Yönetim”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 10, Sayı 1, Haziran 2017, s. 389-416.
- İMER, Kamile, Ahmet KOCAMAN, Sumru A. ÖZSOY, 2011, *Dilbilim Sözlüğü*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- KARAAĞAÇ, Günay, 2012, *Türkçenin Dil Bilgisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARAHAN, Leylâ, 2010, *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KORKMAZ, Zeynep, 2007, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- SARI, İsa, 2018, “Eski Türkçede Eşmerkezli Birleşik Sözcük Yapıları”. *Köktürk Yazısının Okunuşununun 125. Yılında Orhun'dan Anadolu'ya Uluslararası Türkoloji Sempozyumu (1-7 Haziran 2018) Bildiriler Kitabı C. 2*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- SAUSSURE, Ferdinand de, 1998, *Genel Dilbilim Dersleri*, Çev. Berke VARDAR,

- İstanbul: Multilingual Yayınları.
- SERTKAYA, Osman Fikri, 1982-1983, “Maitrisimit Nom Bitig”. *TDAY-Belleten*, s. 265, Ankara.
- SEV, İ. Gülsel, 2004, “Divanü Lügat’it Türk’te İkillemeler”, *Türk Dili*, 634, s. 497-510.
- ŞEN, Serkan, 2003, *Eski Uygur Türkçesinde İkillemeler*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Samsun.
- TEKİN, Şinasi, 1965, “Uygur Edebiyatının Meseleleri (Şekiller-Vezinler)”. *Türk Kültürü Araştırmaları II*, S. 1-2, s. 26-67.
- TEMEL, Emine, 2016, “Lutfi Divanında Tekrar Grupları”, *Türkiyat Mecmuası*, c. 26/1, s. 283-299.
- TİETZE, Andreas, 1966, “Reduplikasyon ve (r) ile Kurulmuş Çift Sözcükler”, (Reşit Rahmeti Arat için), Ankara, s. 423-429.
- TOPRAK, Funda, 2005, “Harezmi Türkçesinde İkillemeler”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, c. V, S. 2, s. 277-292.
- TRASK, Robert Lawrence, 1996, *A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics*, Routledge.
- TUNA, Osman Nedim, 1949, “Türkçede Tekrarlar”. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c.3, İstanbul, s. 428-447.
- TUNA, Osman Nedim, 1950, “Türkçede Tekrarlar 2”. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* (C.4), ss. 35-82, İstanbul.
- ÜSTÜNOVA, Kerime, 1996, *Dede Korkut Hikâyelerinde Cümleden Büyük Birlikler ve Bunların Oluşumunda Tekrarların Rolü*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Bursa.
- ÜSTÜNOVA, Kerime, 1998, “Dede Korkut Destanlarında Aralıklı İkillemeler”, *Türk Dili*, c. 5, S. 557, s. 464-470.
- VARDAR, Berke, 2002, *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- YASTI, Mehmet, 2007, “Türkçe Deyimlerde Geçen İkillemelerin Ses ve Şekil Özellikleri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 21, s. 51-87.
- YILMAZ, Kadri Hüsnü, 2014, “Hâkî Efendi’nin Süleymannâmesi’nde Yer Alan İkillemelerin Anlama Sağladığı Katkıları”, *The Journal of Academic Social Science*, c. III. S. 29, s. 427-438.
- ZÜLFİKAR, Hamza, 1995, *Türkçede Ses Yansımaları Kelimeleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

